Veileder

Foreldrearbeid der det er vold i familien

Erfaringer og anbefalinger fra et klinisk prosjekt ved Alternativ til Vold

Innledning

I denne veilederen beskrives gruppebasert foreldrearbeid med mødre som har vært utsatt for vold, og fedre som har utøvd vold mot mor. Veilederen tar utgangspunkt i arbeidet gjort i et treårig klinisk prosjekt ved Stiftelsen Alternativ til Vold.

Veilederen tilbyr leseren kunnskap om foreldrearbeid i familier der det er vold. Det forutsettes at leseren har grunnleggende kunnskap om familievold. Første del av denne veilederen tar for seg teoretisk bakgrunn for denne typen foreldrearbeid samt en oppdatering av hvor feltet står internasjonalt. Hoveddelen har fokus på nyttige temaer i foreldrearbeid i familier med vold, forslag til struktur og nødvendig forarbeid til gruppene samt tanker om gruppeledernes rolle i gruppen. Veilederen er ikke bygd opp som en manual som er ment å følges punkt for punkt, men mer som inspirasjon og hjelp til å tenke rundt denne type arbeid. Underveis i veilederen drøftes viktige dilemmaer og utfordringer knyttet til foreldrearbeid i familier der det er vold. Veilederen vil kunne være relevant både for den som ønsker å styrke kunnskapen sin på feltet, og for den som har behov for konkrete tips og råd knyttet til dette arbeidet.

Alle kliniske eksempler er anonymisert.

Veilederen retter seg først og fremst mot terapeuter som arbeider med familievold, men vil også være aktuell for barnevernet og andre som har samtaler med foreldre som utøver vold eller blir utsatt for vold. Veilederen er skrevet med tanke på arbeid med grupper, men er også aktuell for den som ønsker å jobbe individuelt.

Denne veilederen er utviklet av prosjektet "Familievold og omsorg" –
et treårig prosjekt finansiert av Gjensidigestiftelsen.

Veilederen er skrevet av:
Ingunn Eriksen, psykologspesialist
Kaja Næss Johannessen, psykolog
Iselin Sætre, psykologspesialist

Psykologspesialist Hanne Netland Simonsen har bidratt i analysen av resultatene.

Innhold

		side
1.	**Bakgrunn for prosjektet**	4
2.	**Teoretisk forståelsesramme**	7
	Tilknytning	7
	Omsorg	9
	• Omsorgssystemet	
	• Hvordan vi selv har fått omsorg, påvirker hva slags omsorg vi klarer å gi	
	• Vold	
	• Traumer, mentalisering og nyere hjerneforskning	
3.	**Circle of Security Parenting (COS-P)**	14
4.	**Erfaringer fra det kliniske arbeidet**	17
	Inntaksprosessen for fedre	17
	Inntaksprosessen for mødre	21
	Gruppestruktur	22
	Sentrale temaer i gruppene	23
	• Skam og håp	
	• Kunnskap om tilknytning	
	• Foreldrerollen	
	• Traumekunnskap – hvordan tidligere erfaringer påvirker nåtidige valg	
	• Barnas traumereaksjoner	
	• Hvordan relasjonen til partner eller ekspartner påvirker barna	
	Gruppeledernes rolle i gruppene	32
	• Være ledere for foreldrene	
	• Stimulere til refleksjon og nysgjerrighet	
5.	**Evaluering og resultater**	35
	Evaluering av fedregrupper	35
	Evaluering av mødregrupper	38
6.	**Oppsummerende diskusjon**	39
	COS-P for fedre som utøver vold	39
	COS-P for mødre som er blitt utsatt for vold	41
7.	**Konklusjon**	43
	Referanser	44
	Appendiks	48
	Trygghetssirkelen	49
	Invitasjon til kurs for mødre	50
	Invitasjon til pappakveld	51
	Intervjuguide om barn og foreldre	52
	Sjekkliste for informasjonssamtale med mor	56
	Evalueringsskjema	57

1. Bakgrunn for prosjektet

Familievold er av et slikt omfang at det kan kalles et alvorlig samfunnsproblem. Den mest alvorlige volden utøves av menn mot sine kvinnelige partnere (Haaland, Clausen og Schei 2005). Stiftelsen Alternativ til Vold (ATV) har siden 1987 drevet et behandlingstilbud for menn som bruker vold mot sine partnere. Virksomheten har de siste ti årene utviklet seg fra å være et kompetansesenter for menn med volds- og aggresjonsproblemer overfor sine kvinnelige samlivspartnere til å bli et senter som arbeider med å utvikle en helhetlig kunnskap om voldens innvirkning på familier. Erfaringer vi har gjort i prosjektet "Barn som lever med vold i familien" finansiert av Barne- og likestillingsdepartementet, har vært sentralt i dette utviklingsarbeidet. En utfordring vi erfarte i kliniske samtaler med foreldre i dette prosjektet, var å holde fokuset på barn og på omsorgen. Disse utfordringene har vært gjenkjennelig for kollegaer på ATV og for samarbeidspartnere i familie- og barnevernet. Vi opplevde at vi manglet metodikk for å bringe temaet inn i samtalene på gode måter. Utfordringen var ofte å klare å ivareta foreldrenes følelser samtidig som vi ikke tapte av syne alvoret i situasjonen for barna.

Erfaringene fra parallelle barne- og mødregrupper som ble gjennomført i prosjektet "Barn som lever med vold i familien" (Aschjem og Tobiassen Sanna 2009) tydeliggjorde at arbeid med foreldrekompetanse synes å være helt sentralt for å kunne hjelpe barn til et tryggere liv. Målsettingen med disse mødregruppene var å styrke mors rolle generelt og gjøre henne bedre i stand til å møte barns spesifikke behov etter å ha levd med vold. Vi så størst endring hos de barna som hadde mødre som gjennom gruppetilbudet i økende grad ble i stand til å se volden ut fra barnas ståsted, og som dermed så barnas behov for beskyttelse klarere. Imidlertid savnet vi i dette arbeidet en mer systematisk metode i foreldrearbeidet for å fremme endringer i retning av bedre beskyttelse av barn i familier der det er vold.

I ATVs mange fedregrupper har en lignende erfaring med å samle fedre i egen gruppe blitt vurdert som nyttig for å kunne arbeide mer fokusert med foreldreskap. Sam-tidig har en også der sett utfordringene i å holde fokuset på barna og mennene som foreldre. Både metodikk knyttet til gode utredninger av fedre som omsorgspersoner og metodikk knyttet til hvordan på gode og trygge måter å jobbe med foreldreskapet, har vært utilstrekkelig (Råkil 2006).

En del av prosjektet "Barn som lever med vold i familien" var å gå gjennom nasjonal og internasjonal forskning på området. Slik fikk vi god kjennskap til den store mengden dokumentasjon som nå eksisterer om skader på barn av å leve med vold i familien (oppsummert i Braarud og Raundalen 2011, Blindheim 2011, Torsteinson 2011). Gjennom det kliniske arbeidet med barn ble vi stadig mer opptatt av foreldrene og hvordan volden på negative måter påvirker mulighetene både en mor og en far har til å beskytte barna. Effekten av å være utsatt for vold eller å utøve vold på foreldres omsorg for barn er imidlertid et felt hvor det foreløpig er gjort svært lite forskning (Holden 2003, 2010). For en utdypende presentasjon av barneprosjektets sammen-fatning av tema vold og omsorg vises det til boka *Barn som lever med vold i familien*, kapittel 7 (Eriksen, Heltne og Steinsvåg 2011).

I dette feltet er det flere dilemmaer og utfordringer. I faglitteraturen har dilemmaene knyttet til forståelsen av mishandlede kvinner som mødre skapt to ulike leirer (Eriksen, Heltne og Steinsvåg 2011). Den ene leiren fremholder viktigheten av å forstå den kompliserte konteksten voldsutsatte mødre ofte lever i, for å forstå deres handlinger og holdninger overfor barna. Den motsatte leiren legger mer vekt på mødres ansvar for barnas situasjon og konsekvensene av volden for barna. Erfaringer fra den kliniske hverdagen tilsier at et fornuftig utgangspunkt er at en forståelse for hvordan volden skader mors ønske om beskyttelse av barna, er avgjørende for å finne gode tiltak for denne gruppen. Samtidig er det nødvendig å forstå problemet ut fra kvinnens kontekst. Voldsutsatte mødre er ikke en homogen gruppe. De utsettes for ulike typer vold, ulik grad av vold og kan påvirkes av det på ulike måter. Hjelpebehovet deres vil også variere.

I den generelle litteraturen som omhandler familievold og menn som utøver vold, har det til nå vært lite oppmerksomhet om hvordan utøvelse av vold påvirker fedres omsorg for barn (Holden, Barker og Appel 2010). På den ene siden synes sammenhengen mellom voldsutøvelse og farskap å bli sett på som irrelevant. For eksempel fant man i en forskningsundersøkelse utført av Eriksson (2003) at en vanlig vurdering blant sosialarbeidere angående voldsutøvende fedre var: "En mann kan være en dårlig partner, men likevel en god pappa." På den andre siden finnes holdninger til fedre som utøver vold, som går i retning av å vurdere disse fedrene i seg selv som uegnet til omsorg for barn. Klinisk erfaring gir holdepunkter for å se på fedre som utøver vold, som en mer heterogen gruppe, og at det derfor vil være et nyttig utgangspunkt å tenke at spørsmål om omsorg for barn må vurderes for hver enkelt familie, både når det gjelder omsorgssituasjonen slik den vurderes ved inntak, og når det gjelder vurderinger av hvem som vil kunne motta hjelp til endringsarbeid.

Både nasjonalt og internasjonalt kjenner vi til svært få andre miljøer hvor det arbeides med kliniske tilbud til fedre med tanke på gjenreising og bedring av om-sorgen for barn. Dette gjelder også for mødre. Eget litteratursøk høsten 2009 og våren 2010 på PsychInfo og MEDLINE viser at svært lite er publisert på området. Arbeidet med de ovenfor nevnte mødre- og fedregruppene på ATV gjorde oss nysgjerrige på hvilke mødre og hvilke fedre som kunne nyttiggjøre seg hjelp til å bli tryggere foreldre. Erfaringer fra vår kliniske hverdag var at svært mange barn har kontakt og/eller bor sammen med en eller begge av foreldrene, også i saker med alvorlig vold. Dette gjelder selv når barnevernet er koblet inn. Vårt pragmatiske utgangspunkt ble at vi som hjelpere ofte må finne måter å hjelpe barna på gitt den livssituasjonen de er i. Vi hadde tro på at denne hjelpen best kunne gis gjennom arbeid med foreldrene.

Med bakgrunn i dette søkte vi og mottok økonomisk støtte fra Gjensidigestiftelsen, for å utvikle et klinisk tilbud til mødre og fedre med tanke på gjenreising/bedring av omsorgen for barn. Dette ga oss muligheten til å videreutvikle de erfaringene vi allerede hadde. Samtidig fikk vi mulighet til å tilegne oss metoder for utredning av omsorgskompetanse og metoder for gruppebasert intervensjon med foreldre. Siden familievold og omsorg er et nytt fagområde, ble det nødvendig å lete etter metodikk utenfor voldsfeltet. Forskning viser at tilknytningsforstyrrelse kan være en alvorlig konsekvens for barn av å leve med vold i familien (Lyons-Ruth og Jacobvitz 1999, Lyons-Ruth, Bronfman og Parson 1999). Slik vi ser det, kan skadene på barnets tilknytningsrelasjon være en hovedkilde til å forstå

de andre alvorlige konsekvensene det kan få for barn å leve med vold. Det blir derfor sentralt å kunne gjøre samspill-observasjoner med vekt på vurdering av tilknytningen barnet har til forelderen. Videre er det relevant med intervensjoner spesifikt rettet mot å bedre kvaliteten på tilknyt-ningen mellom barnet og forelderen. Vi har valgt å arbeide med Circle of Security Parenting (COS-P) (Cooper, Hoffman og Powell 2010), som er en tilknytningsbasert tilnærming til foreldrearbeid. Denne metoden er utviklet for direkte arbeid med relasjonen mellom barn og foreldre, i motsetning til mange andre metoder for foreldrearbeid som i all hovedsak fokuserer på barnets eller forelderens atferd. Dette er ikke en intervensjon som er spesielt tilpasset foreldre der det er vold i familien. I fedre- og mødregruppene har vi derfor vært opptatt av hvordan vi kunne utvikle et tilbud hvor voldens innvirkning på omsorgen for barn ble flettet inn i tilknytningstematikken gruppe-medlemmene arbeidet med.

2. Teoretisk forståelsesramme

Vi har i dette prosjektet arbeidet ut ifra et tilknytnings- og mentaliseringsperspektiv. Dette innebærer at vi ikke har ansett det som tilstrekkelig å tilby psykoedukasjon om voldens skadevirkninger på barn, holdninger til vold og ansvar for vold. Vi mener det er nødvendig å arbeide med å fremme foreldrenes refleksjoner rundt barns behov og opplevelser slik at foreldrene selv, sammen med terapeutene, kan reflektere rundt hvordan volden har påvirket barnas relasjon til dem, og hva barna trenger fra dem som foreldre. Bakgrunnen for dette valget er forskning knyttet til hva som styrer foreldreatferd, samt omfattende forskning knyttet til hvordan trygg tilknytning fremmer sunn utvikling på sentrale områder og bufrer for vanskelige livsopplevelser. Vi har ønsket å fokusere på barns grunnleggende behov for trygghet og på hvordan tryggheten forstyrres av vold i familien. I det følgende redegjør vi for det teoretiske rammeverket som utgjør bakgrunnen for vårt arbeid med voldsutsatte og voldsutøvende foreldre.

Tilknytning

Tilknytning handler om en disposisjon for å knytte følelsesmessige bånd til sine omsorgsgivere (Torsteinson 2011). Teoretikere som Bowlby og Ainsworth har forstått utvikling av tilknytning som en måte mennesket har klart å overleve på; utvikling av tilknytningsbånd mellom foreldre og barn helt fra spedbarnsalder er en universell egenskap ved mennesket. Tilknytningsbåndet binder barnet til forelderen.

Alle barn utvikler tilknytningsbånd til sine omsorgspersoner. Kvaliteten på denne tilknytningen vil imidlertid være individuell, ut ifra hvordan barnet opplever og lærer at visse typer atferd vekker respons og kontakt med omsorgsgiver, mens annen type atferd ikke gjør det. Barn er avhengige av sine omsorgspersoner for overlevelse, og de vil derfor tilpasse atferden sin for å maksimere sjansen for kontakt med omsorgsgiver. Erfaringer med samspillvurderinger har vist at barn allerede ved 11 måneders alder har begynt å tilpasse atferden sin til omsorgsgiver. På basis av dette måles ikke tilknytning etter hvorvidt den er til stede eller ikke, men derimot på *kvaliteten* på tilknytningen. Det er viktig å vurdere om kvaliteten på tilknytningsrelasjonen er av en slik art at den støtter barnets utvikling.

Et hovedskille ved måling av kvalitet på tilknytningen mellom et barn og dets omsorgsgiver er hvorvidt det er et mønster eller ikke i hvordan barnet kan forholde seg til forelderen. Når tilknytningen til et barn er aktivert, kan det observeres som barnets spesifikke tilknytningsatferd, hvor målet er trygghet og regulering av følelser. Hva gjør barnet for å oppnå beskyttelse og kontakt med forelderen? Trygg tilknytning (B) kjennetegnes av forutsigbarhet og at forelderen balanserer mellom å møte barnets behov for både utforskning, beskyttelse og emosjonell regulering av følelser. Både utrygg unnvikende (A) og utrygg ambivalent (C) tilknytning kjennetegnes av at barnet må utvikle strategier for å få dekket sitt behov for trygghet, men disse mønstrene er allikevel forutsigbare for barnet. Barnets utvikling støttes, men definerte områder av utviklingen støttes dårligere. Ved unnvikende mønstre strever forelderen med å møte barnets tilknytningsbehov, mens ved ambivalente mønstre strever forelderen med å støtte barnets behov for utforskning. Desorganisert

tilknytning (D) kjennetegnes derimot av en mangel på forutsigbarhet i relasjonen. Som et eksempel kan barnet oppleve at gråt i en situasjon tas imot med trøst, mens det i en tilsvarende situasjon senere møtes med raseri og/eller kraftig avvisning. Denne mangelen på forutsigbarhet gjør at barnet må bruke det meste av sine krefter på å opprettholde relasjonen til forelderen. Barnets kapasitet til øvrig utvikling svekkes.

I de tilfeller der det er vold i familien, vil det ofte være slik at barnet ikke har noen å søke trygghet hos. Verken voldsutøver eller voldsutsatt er i løpet av en voldsepisode tilgjengelig som trygge voksne for barnet. Dette vil også ofte være tilfellet i lang tid etter at selve voldsepisoden er over. Idet barnet er vitne til vold, vil barnet bli sterkt aktivert og vil ha behov for å søke trygghet hos en omsorgsperson. De fleste barn som har vært utsatt for vold eller vært vitne til vold, beskriver at de opplevde at de ikke hadde noen å gå til. Den av foreldrene som utøvde vold, var de redd, så de kunne ikke gå til den for å få trøst og beskyttelse. Den av foreldrene som ble utsatt for vold, var selv redd og hadde nok med å ivareta seg selv. Dermed var det ingen hjelp å få. Barnet blir alene, med svært vanskelige og sterke følelser aktivert. Mange barn vil oppleve dette gjentatte ganger, og for mange vil følelsene vedvare over lengre tid, også i situasjoner der det ikke er akutt vold. I litteraturen beskrives dette som en situasjon hvor barnet opplever frykt uten løsning. Barnet er kraftig aktivert, men har ingen steder å gå (Lieberman og Amaya-Jackson 2005, Hesse, Main, Abrams og Rifkin 2003). Opplevelser av situasjoner med frykt uten løsning anses som sentralt for å utvikle desorganisert tilknytning og en risikofaktor for utvikling av psykiske lidelser senere i livet (Carlson 1998, Green og Goldwyn 2002). Videre vet vi at barn som blir utsatt for vedvarende aktivering av frykt i oppveksten, står i fare for å få traume-relaterte endringer i hjernen, sosiale vansker, lærevansker, emosjonelle vansker og somatiske plager (for oppsummering og referanser, se *Barn som lever med vold i familien*, Heltne og Steinsvåg 2011). Utrygghet i relasjoner blir en viktig faktor for å forstå mange av skadevirkningene av å vokse opp med vold i familien.

Kunnskapen om de alvorlige skadevirkningene på barn av å leve med vold i familien er selve grunnlaget for hva vi tenker den sentrale hjelpen til foreldre må handle om. I tillegg til å få slutt på volden tenker vi at foreldrene må hjelpes til å beskytte barna sine bedre og skape tryggere relasjoner til dem der dette er mulig. Dette for å fremme utviklingen av barnets psykologiske immunforsvar, trygg tilknytning. Da utgangs-punktet for vårt arbeid har vært å hjelpe barn gjennom å arbeide med foreldre, har det vært nyttig å reflektere rundt nyere teorier om omsorg og hvordan omsorgen påvirkes og skades av vold.

Omsorg

Hva slags omsorg foreldre tilbyr sine barn i forskjellige situasjoner, påvirkes av ulike faktorer. Nedenfor redegjør vi for vår forståelse av forhold som påvirker og styrer omsorgsatferd. Denne forståelsen er førende for hva vi tenker foreldrene trenger for å få til endring.

Omsorgssystemet

På lik linje med den biologiske disposisjonen barn har til å søke trygghet og beskyttelse hos sine omsorgspersoner, kalt tilknytningssystemet, har man begynt å tenke seg at det finnes et motsvarende atferdssystem hos foreldrene. Dette systemet kalles omsorgssystemet (Solomon og George 2000). Teoretikere regner dette systemet som biologisk fundert på lik linje med tilknytningssystemet; det vil si at det er universelt og har som formål å øke menneskets mulighet for overlevelse på artsnivå. Dette innebærer at systemets funksjon er å beskytte barnet slik at det ikke skader seg, men også å støtte atferd som fører til sterkere bånd mellom foreldre og barn, fordi begge disse funksjonene er nødvendige for barnets overlevelse og dermed artens overlevelse. Omsorgssystemet er tenkt som et svært robust system som går over andre systemer, og som er forholdsvis godt beskyttet mot stress (Solomon og George 2000). Det skal med andre ord litt til for å bryte systemet ned. Når omsorgssystemet til foreldre er aktivert, kan det observeres som foreldrenes spesifikke omsorgsatferd overfor barnet sitt; hva forelderen gjør for å knytte seg til, ta vare på og beskytte barnet sitt. Systemet kan bli aktivert fordi barnets tilknytningssystem er aktivert – barnet viser tilknytningsatferd, men det kan også være aktivert uten at barnets tilknytningssystem er aktivert. Et eksempel på det siste er når toåringen trygg og glad klatrer opp på en høy mur, barnets utforskningssystem er aktivert: "Denne muren er spennende!" Forelderen ser potensialet for at barnet kan skade seg, omsorgssystemet aktiveres, og forelderen griper inn.

At dette systemet er biologisk fundert, innebærer at man ser for seg at alle foreldre er disponert for å ha et sterkt behov for å knytte seg til barnet sitt, ta vare på det og beskytte det dersom nødvendig. Imidlertid stemmer ikke alltid denne forståelsen overens med de kliniske observasjoner vi som hjelpere kan gjøre oss i møte med voldsutøvende eller voldsutsatte foreldre. Som så mange andre fenomener påvirkes også det biologisk funderte omsorgssystemet av miljøfaktorer.

Hvordan vi selv har fått omsorg, påvirker hva slags omsorg vi klarer å gi

Begrepet *arbeidsmodeller for omsorg* ble introdusert av John Bowlby (1988) og betraktes som en slags kognitive skjema som legger rammer for hvordan forelderen oppfatter, tolker og forstår barns uttrykk og behov. Arbeidsmodellen former altså forelderens subjektive forståelse av barnet (Smith 2002). Arbeidsmodellene formes av hvilke erfaringer forelderen selv har med omsorg i egen oppvekst, og vil påvirke hvilke omsorgshandlinger forelderen møter barnet med. Hvordan forelderen forstår barnet sitt, vil i stor grad styre forelderens respons overfor barnet. For eksempel vil antagelig en pappa som tenker at alle barn har behov for trøst iblant, møte barnets gråt med trøst. En pappa som derimot tenker at gråt er et uttrykk for svakhet og uselvstendighet, vil kunne møte barnet med kjeft eller avvisning.

De arbeidsmodellene vi har knyttet til omsorg, dannes på bakgrunn av egne opp-levelser med tilknytningspersoner. For hver gang vi som barn opplever å bli møtt med god omsorg av våre omsorgspersoner, det være seg opplevelser av trøst, beskyttelse, regulering av

følelser eller å oppleve kjærlighet også i de stundene der vi føler oss lite verdt, får vi et nytt viktig minne. Våre første opplevelser av å få omsorg er fysiske, gjennom å bli holdt, vugget, strøket og lignende (Fisher 2010). Disse opplevelsene lagres som gode erfaringer og fungerer som en bank som barnet kan hente kunnskap fra når barnet selv skal gi omsorg. Denne banken danner grunnlaget for omsorgen barnet evner å gi senere i livet, både i ungdomstid og voksen alder. Hvor stort dette grunnlaget er, vil avhenge av hvor mye barnet har opplevd at behov er blitt møtt av forelderen. I eksempelet med pappaen som møter gråt med kjeft og avvisning nevnt i forrige avsnitt, kan vi ha en hypotese om at denne pappaen ikke selv har opplevd å bli trøstet når han har grått, og at hans erfaringsbank knyttet til trøst og håndtering av gråt er sparsom. Løsningen blir å møte gråten slik han selv har blitt møtt.

Vold

Vold i en familie vil påvirke evnen til å tilby omsorg, både hos utøver og utsatt, fordi volden tvinger frem et annet fokus enn barnas behov. For den voldsutsatte tvinger volden frem et fokus på overlevelse og håndtering av potensielle fysiske og psykiske skader. For voldsutøver kommer fokuset på omsorg og barnas behov i bakgrunnen for det emosjonelle tunnelsynet utøver er nødt til å ha for å klare å skade og skremme den eller de utøver er glad i. For å kunne utøve vold må utøver utelukkende ha fokus på seg selv og egne behov. Hvordan omsorgen påvirkes av volden, vil imidlertid også avhenge av forelderens bakgrunn. En mor som har en vanskelig oppveksthistorie, vil ha et mer sårbart omsorgssystem enn en mor med en trygg tiknytningshistorie, fordi moren med en vanskelig oppveksthistorie vil ha færre erfaringer med hva god omsorg er. Vold i parforholdet vil imidlertid kunne påvirke begge mødrenes omsorgsutøvelse fordi vold er en så alvorlig påkjenning. Som Torsteinson (2011: 67) sier: "En trygg forelder vet noe om hva god omsorg er, men blir forhindret fra å utøve den, mens en utrygg forelder vet mindre om hva god omsorg er, og blir brutt ytterligere ned." Vold antas å ha en så negativ effekt på omsorg, uavhengig av om forelderen har med seg en trygg eller utrygg oppveksthistorie, at det kan kalles for et angrep på omsorgen.

En vesentlig omsorgsoppgave for foreldre er å regulere barnets emosjoner. For en voldsutsatt forelder vil det i akutte situasjoner under eller rett etter en voldshendelse nærmest være umulig for forelderen å hjelpe barnet med sine uregulerte følelser. Forelderen vil sannsynligvis være i alarmberedskap og ha nok med å håndtere egen fysisk og psykisk skade. Videre vil volden kunne ramme omsorgen også i situasjoner som ikke er akutte. Mange voldsutsatte foreldre sliter med traumereaksjoner, kroniske følelser av skam og selvbebreidelser, depresjoner og vedvarende svekkede problemer med affektiv regulering. Disse problemene hos den voldsutsatte vil med stor sannsynlighet påvirke foreldrefunksjonen. Blant annet vil en kvinne med traumereaksjoner kunne ha problemer med å beskytte barna sine. Hun kan ha mer enn nok med å håndtere egne reaksjoner og ha liten kapasitet til å se og ivareta barnas behov. Traumereaksjoner, som gjenopplevelser og dissosiering, kan virke skremmende på barn, særlig mindre barn i samspill med en mor som plutselig endrer ansiktsuttrykk eller atferd uten noen åpenbar grunn. En vanlig traumereaksjon er høy aktivering – alltid på vakt, uro og skvettenhet. Dette er reaksjoner som kan påvirke omsorgen ved en overbeskyttende atferd overfor barn, noe som igjen kan føre til engstelige og lite selvstendige barn.

Mange voldsutsatte mødre føler skyld og skam over å ha blitt utsatt for vold. De samme sterke følelsene av skyld og skam kan de også ha fordi de ikke fikk til å beskytte barna sine mot skremmende opplevelser og en utrygg livssituasjon. De fleste mødre forteller om episoder der de har skammet seg over handlinger overfor barna som de i ettertid tenker ikke var bra. Det kan handle om at de ikke har fått til å beskytte barnet sitt mot

skade eller mot påkjenningen det er for et barn å være redd for at mamma skal dø. Mange beskriver denne skammen som svært intens. I kliniske samtaler har vi erfart at mødre kan bli så overveldet av slike følelser at de kan slite med å ta barnets perspektiv og se barnas behov for beskyttelse. Mødrenes behov for trøst og forsikring om at de ikke er mislykkede foreldre, kan komme til å overskygge muligheten for samtaler om barna. I andre tilfeller opplever vi at skammen og skyldfølelsen blir så sterk at forelderen ikke orker å kjenne på følelsene i det hele tatt og stenger fullstendig ute muligheten for å gå inn i hvordan barnet kan ha opplevd og opplever situasjonen.

Traumer, mentalisering og nyere hjerneforskning

Også andre miljøfaktorer vil spille en rolle i hva slags omsorg forelderen tilbyr barnet sitt. Ved hjelp av nyere hjerneforskning vet vi etter hvert mye om hvordan traumatisering påvirker hjernens fungering, både på kortere og lengre sikt. Denne forskningen har blant annet vist oss svært tydelig hvordan traumer henger sammen med mentalisering. Mentalisering handler om evnen til å ta den andres perspektiv, å forstå at en annen kan ha andre behov enn en selv, ha en annen oppfatning av samme situasjon, ha andre følelser og andre opplevde valgmuligheter (Fonagy mfl. 1991). Mentalisering handler også om det å reflektere over egne tanker og følelser og hvordan en virker på andre (Fonagy mfl. 1991, Slade 2005). Mentalisering er et begrep som dekker en indre psykologisk evne. En evne som når den manifesteres i tale, kalles reflekterende fungering. Fordi reflekterende fungering anses som den uttalte versjonen av mentalisering brukes ofte mentalisering, mentaliseringsevne og reflekterende fungering om hverandre. Et eksempel på en god evne til å mentalisere kan være når en forelder sier om barnet sitt: *I det siste har han hatt problemer med å la meg gå. Han gråter og henger i jakka mi. Jeg blir sint på han fordi det føles som han manipulerer meg, men når jeg nå snakker om det, skjønner jeg at han antagelig er redd. Hmm, det har nok vært vanskelig for meg å tenke på det på den måten før.* I dette eksempelet viser forelderen at hun både forstår at barnets følelser påvirker hva han gjør, og at hennes egne følelser rundt situasjonen kan være annerledes enn hans. I tillegg viser hun evne til å reflektere rundt sin egen oppfatning av situasjonen og endre denne. Et eksempel på en mindre mentaliserende beskrivelse av samme situasjon ville vært: *I det siste har han vært så vanskelig når jeg skal gå fra han i barnehagen. Han har begynt å tro at han er sjefen, og at han kan bestemme over meg.* I dette eksempelet tar forelderen utgangspunkt i de følelsene sønnens atferd vekker i henne, og antar at de representerer sannheten om hvorfor sønnen oppfører seg slik han gjør. Man kan forestille seg at forelderen tenker: *Det føles som han utfordrer min rolle som sjef, da må det være det han holder på med*, mens vi fra det foregående eksempelet ser at det kan finnes andre måter å forstå sønnens atferd på.

Mentalisering er knyttet til et område i hjernen kalt prefrontal korteks (tenkehjernen). Når en person opplever å være i fare, overtar andre hjernestrukturer knyttet til overlevelse, og nødvendige mekanismer for overlevelse aktiveres. Felles for disse overlevelsesmekanismene er at de har til formål å snevre inn hva slags informasjon man tar inn, og forberede kroppen på kamp, flukt, å stivne eller å bli medgjørlig. Kapasiteten for emosjonell kontakt med andre stenges av. I en slik tilstand vil ikke en voldsutsatt kvinne fullt ut kunne ivareta barnets behov, egen overlevelse har forrang rent biologisk.

Traumatisering kan imidlertid ha mer langvarige konsekvenser. Forskning har vist at for hver gang vi opplever å være i fare, registrerer hjernen dette i amygdala. Amygdala er en del av det limbiske system (følelseshjernen). Amygdala vil siden skanne hver nye situasjon vi opplever, og sammenligne den med tidligere opplevde trusler (Blindheim 2011). Denne mekanismen er svært nyttig for overlevelse, **imidlertid** kan den også gi oss store utfordringer. Amygdala er en av de tidlig utviklede hjernestrukturene og er således ikke spesielt nyansert. Den alarmeres umiddelbart av truende situasjoner vi har opplevd

før, og av situasjoner som ligner. Klinisk kan vi oppleve konsekvensene av dette når en voldsutsatt kvinne forteller oss at hun ikke våget å ta grep i en situ-asjon med den fem år gamle sønnen som var veldig sint, fordi hun ble redd og syntes han lignet faren sin (voldsutøver). Fordi amygdala er knyttet til overlevelse, er den en struktur som reagerer hundre ganger fortere enn senere utviklede strukturer, deriblant frontal korteks (Blindheim 2011). Det betyr igjen at når vi opplever situasjoner som ligner på tidligere opplevde trusler, mister vi kontakten med frontal korteks, og evnen til å mentalisere går ned (Ogden, Minton og Pain 2006, Fisher 2010). Igjen kan dette illustreres klinisk. Om kvinnen i eksempelet over hadde hatt kontakt med frontal korteks, ville hun sett at sønnen kun er fem år, at han er en annen person enn faren sin selv om han har trekk som ligner, og at sønnen hadde behov for hjelp av henne til å regulere følelsene sine slik at han ikke skadet verken seg selv eller andre. På den måten virker traumer og mentaliseringsevne direkte inn på omsorgen foreldre gir barna sine. Dette støttes av en nyere studie som har sett på voldsrelatert posttraumatisk stress (PTSD) og reflekterende fungering hos mødre som hadde blitt utsatt for vold av partner (Schechter mfl. 2005). Resultatene av undersøkelsen antyder at PTSD virker forstyrrende på arbeidsmodellene overfor barna. Reflekterende fungering ser på den andre siden ut til å virke støttende. Dette antyder at PTSD hos mor vil kunne forstyrre etableringen av en trygg tilknytning mellom mor og barn, mens en sterk reflekterende fungering vil kunne styrke etableringen av en trygg tilknytningsrelasjon. Man tror reflekterende fungering øker sannsynligheten for en trygg tilknytning mellom barn og mor gjennom at mors refleksjon rundt egne og barnets følelser vil kunne hjelpe barnet til å regulere vanskelige følelser. Likevel ser ikke reflekterende fungering ut til å være en tilstrekkelig buffer. En mor som reflekterer godt rundt barnet i situasjoner uten stress, vil likevel kunne få en svekket evne til mentalisering når hun opplever en situasjon som truende. Ut fra resultatene fra denne forskningen foreslår forskerne en målrettet intervensjon overfor voldsutsatte mødre som tar sikte på å redusere PTSD-symptomer og samtidig stimulere reflekterende fungering.

Moderne hjerne- og traumeforskning forteller oss altså at både i situasjoner med akutt fare og i situasjoner som ligner tidligere opplevd fare, mister vi kontakt med den delen av hjernen som setter oss i stand til å forholde oss til andres perspektiv og hvordan vi virker på andre. Videre har forskning vist at vedvarende opplevelser av fare i oppveksten vil kunne hemme utviklingen av frontal korteks, noe som innebærer at kapa-siteten til å mentalisere vil være svekket (Perry 2001). En undersøkelse av klientene på ATV har vist at minst 60 prosent av menn som utøver vold mot sin partner, har en oppvekst med vold i egen familie (Askeland, Evang og Heir 2010). Disse funnene styrker moderne tilknytnings- og mentaliseringsbaserte teorier om voldsutøvelse. Fonagy (2001, 2004) forstår utøvelse av vold i lys av manglende kapasitet til mentalisering. Tilknytningstraumer i fars oppvekst fører til en reaktivering av traumeresponser i nære relasjoner som voksen. Andres intensjoner og følelser fører til en opplevelse av fare, angst eller en følelse av å være verdiløs (Fonagy 2001). Voldsutøvelse forklares her som et resultat av et sammenbrudd i mentalisering; som fullstendig uregulert affekt uten reflekterende fungering. I slike akutte situasjoner vil ikke en som utøver vold, ha kapasitet til å ta barnets perspektiv på volden. Flere undersøkelser har vist at selv der fedre rapporterer at barna har vært til stede under voldshendelsene, gir de fleste likevel ikke uttrykk for at volden har påvirket barna, eller at den kan ha skadet barna (Salisbury, Henning og Holdford 2009). Med det som utgangspunkt blir det vanskelig for en far å se og anerkjenne barnets behov for hjelp og støtte i etterkant av en voldsepisode. Barna blir ubeskyttet og alene i forsøket på å finne løsninger på sin frykt. Men heller ikke i roligere perioder ser mange fedre som utøver vold, ut til å klare å se barnas behov for beskyttelse og se hvordan egen atferd påvirker barna. I vårt arbeid på ATV med fedre som utøver vold, har vi ofte erfart at fedrene kan ha vansker med reflekterende fungering i mange ulike situasjoner med barna sine. Ofte beskrives barnas følelser og tanker med utgangspunkt i hvordan far selv tenker og føler. Andre ganger kan en far ha store vansker med å reflektere rundt hva barnet kan ha tenkt

eller følt i ulike situasjoner; far vet ikke og klarer ikke å gjette.

En intervjuundersøkelse av Harne (2003) av fedre som utøvde partnervold, synes å omhandle den samme problematikken. Flere fedre uttrykte blant annet at de følte de hadde "rett" på barna, og at ingen skulle stoppe dem i å ha kontakt med dem. Denne forståelsen kan betegnes som preget av mentaliseringsvansker; barnets perspektiv synes å være fraværende. Flere fedre kunne også uttrykke manglende forståelse for at barna ikke ville se dem etter bruddet med mor, eller at de var utrygge på far. Samtidig kunne de samme fedrene uttrykke i sterke ordelag hvor mye de elsket barna sine, og hvor viktig de selv var for barna. Igjen synes fedrene her å streve med å ta barnets perspektiv; det er utelukkende fars eget perspektiv barnet forstås ut fra. Dette er relevant fordi omsorgen far da gir, vil ta utgangspunkt i hans følelser og verdensbilde, ikke barnets behov, noe som kan medføre at den omsorgen far gir, ikke dekker barnets behov.

Summen av denne kunnskapen peker på at en vei å gå i foreldrearbeid for å fremme tryggere tilknytning mellom barn og foreldre i familier der det er vold, er å jobbe med foreldrenes reflektive fungering, med sikte på å forbedre foreldrenes mentaliserings-kapasitet. Vi ser av forskningen at det er rimelig å anta at foreldrenes mentaliserings-kapasitet vil påvirkes av sterke uregulerte følelser og traumefungering, og at behandlingen derfor må integrere affektregulering og mentaliseringsfremmende arbeid.

3. Circle of Security Parenting (COS-P)

Som tidligere nevnt er det svært lite forskning og litteratur på feltet foreldreskap og vold, til tross for omfattende mengder litteratur om foreldreskap og familievold hver for seg. Litteratursøk gjennom databasen PsychInfo og MEDLINE utført høsten 2009 og våren 2010 og deltakelse på internasjonale konferanser har gitt oss kunnskap om noen miljøer som har jobbet med voldsutøvende fedre og voldsutsatte mødre. Skriftliggjøring av programmene er gjort i varierende grad. De som har publisert mest rundt arbeidet sitt, er Caring Dads (Scott og Crooks 2004, Crooks mfl. 2006, Scott mfl. 2007, www.caringdadsprogram.com), Fathering After Violence Initiative (Areán og Davis 2007), israelsk gruppeintervensjon for menn (Peled og Perel 2007) og Child-Parent Psychotherapy (Lieberman og van Horn 2005, Busch og Lieberman 2007)

Med unntak av ett (Lieberman og van Horn 2005) tar ingen av programmene utgangspunkt i en tilknytningsforståelse med eksplisitt fokus på å fremme mentalisering hos foreldrene. Dette miljøet arbeider med mødre og barn sammen, og har ikke arbeidet med fedre. Vi ønsket å finne en metode som kunne anvendes både i fedre- og mødrearbeid, og hvor det var mulig å jobbe i foreldregrupper uten barna til stede. Dette fant vi i metoden Circle of Security (COS).

Circle of Security Parenting Program (COS-P) Vi har i vårt arbeid brukt det psykoedukative materialet Circle of Security Parenting, COS-P (Cooper, Hoffman og Powell 2010). Programmet består av en DVD og en manual. COS-P har en aktiv nettside med ulike ressurser som kan lastes ned, www.circleofsecurity.net.

Circle of Security (COS) er opprinnelig en behandlingsmetodikk utviklet i USA av Powell, Cooper, Hoffman og Marvin (2007) for foreldre med store psykososiale belastninger. COS-P er en videreutvikling av denne behandlingsmetodikken der det psykoedukative elementet er mer fremhevet og behandlingsaspektet tonet ned. Vår erfaring med materialet er likevel at temaene er egnet til å sette i gang sterke prosesser hos klienter fordi de berører allmennmenneskelige, eksistensielle fenomener. Derfor anbefales et overordnet terapeutisk perspektiv når man jobber med materialet med denne klientgruppen. COS-P tar sikte på å tilby foreldrene redskaper som fremmer mentalisering, og identifisere faktorer som forstyrrer mentaliseringskapasiteten. Temaene materialet fokuserer på, er svært relevante i familier der det er vold, selv om COS-P som sådan ikke er utviklet med tanke på arbeid med familier der det er vold. Av denne grunnen har en viktig del av arbeidet vårt vært å se hvordan dette programmet kan tilpasses voldsproblematikk.

COS-P har som målsetting å hjelpe omsorgsgivere til å reflektere over og revurdere hvordan de tenker om seg selv og barnet når barnet viser tilknytningsbehov og behov for utforskning. Det er når barnets behov vekker stress og uro hos den voksne, at forelderens mentaliseringskapasitet svekkes. COS-P har som siktemål å bevisstgjøre foreldre på hva det er ved barnets normale atferd som vekker uro hos dem, og som hindrer dem i å se og respondere på barnets behov. Dette er hovedtrekk ved COS-Ps traumeforståelse og

affektreguleringsmodell. Foreldre kan trigges av ufarlige behov hos barnet og reagere på det med uro av ulik styrke. Det er sentralt i COS-P å hjelpe forelderen til å identifisere hva ved barnet som trigger, hvordan forelderen kan gjenkjenne egne reaksjoner, og hvordan forelderen kan regulere egen affekt slik at barnets behov igjen kommer til syne og kan møtes. Mentaliseringsevnen hos forelderen svekkes eller kollapser når uregulert affekt er til stede. Ved å hjelpe forelderen til å gjenvinne roen og samtidig fokusere på hvilke behov barnet kan ha, fremmes mentalisering.

DVD-materialet i COS-P består av åtte kapitler med ulik målsetting for hvert kapittel. De to overordnede målsettingene til materialet er å forstå barnets ulike behov for utforskning og tilknytning på den ene siden og å forstå hvordan foreldrenes tilgjengelighet påvirker barnets måte å uttrykke disse behovene på (Brandtzæg, Smith og Torsteinson 2011).
De åtte kapitlene materialet består av, gir grunnleggende opplæring i tilknytningsteori, kunnskap om emosjonsregulering, lederrollen som forelder, basal traumeteori, kunnskap om behovet for reparasjon i relasjon samt hvordan skam og skyldfølelse påvirker vår utøvelse av foreldrerollen.

COS baserer seg på enkel grafikk for å lære foreldre å observere tilknytningsatferd hos barna, og for å hjelpe foreldre til å se verden med barnets øyne. Under ser vi den grunnleggende grafikken i COS-P – Trygghetssirkelen.

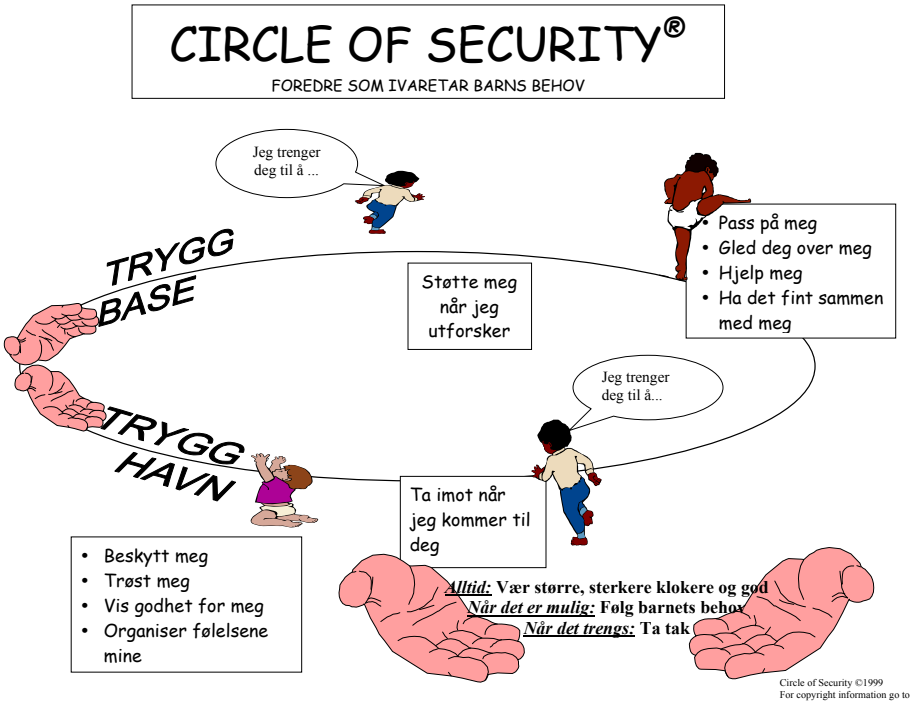

COS-grafikken blir brukt som et kart for å hjelpe foreldre til å forstå tilknytningsteori. Begrepet "Toppen av sirkelen" representerer barnets behov når det bruker forelderen som en trygg base for utforskning. "Bunnen av sirkelen" representerer barnets behov når tilknytningssystemet til barnet er aktivert og det bruker forelderen som en trygg havn (Powell, Cooper, Hoffman og Marvin 2007). Foreldrenes lederrolle er i grafikken symbolisert til venstre, hendene på sirkelen. Foreldre blir oppmuntret til å være "større, sterkere, klokere og god", og denne funksjonen blir kalt å tilby "hendene" på sirkelen. *Større* i denne sammenhengen handler om tydelig rollefordeling mellom den voksne og barnet. *Sterkere* handler først og fremst om at forelderen skal være sterkere emosjonelt sett (Brandtzæg mfl. 2011). Med *god* tenkes det på foreldrenes evne til å føle godhet for barnet selv i utfordrende situasjoner, for eksempel der barnet viser sterk negativ affekt eller har behov som ikke samsvarer med forelderens planer. Hva som menes med *klok*, beskrives slik av Powell mfl. (2007: 74): "Wisdom is the knowledge of how to be simultaneously bigger, stronger, and kind, as their children need them all around the circle." En hovedtanke er viktigheten av å finne balansen mellom de ulike komponentene som utgjør hendene, for å lede barnet på måter som oppleves trygt. Dette innebærer et ønske om å fremme en fasthet i omsorgen på måter som samtidig innebærer godhet for barnet. Måter å lede på hvor komponenten "større, sterkere, klokere og god" er ute av balanse, blir beskrevet i DVD-materialet. Det kan dreie seg om å skremme barnet ved å være hard og kald, eller ved å være svak, utydelig eller unnvikende når det er behov for at forelderen skal ta tak og lede. En tredje måte som blir beskrevet, og som kan skremme barnet, er der forelderen er fjern, psykologisk sett. Dette kan gjelde foreldre som ruser seg, har psykiske vansker eller som er overveldet av ulike belastninger i livet sitt.

Foreldre kan trigges av barns behov og oppleve uro og uregulert affekt. Mentaliseringsevnen deres svekkes. Med bruk av sirkelen som et kart hjelpes foreldre til å sortere mellom egne reaksjoner og barnets behov. Foreldre blir oppmuntret til å se og gjette hvor på sirkelen de tror barnet er, samtidig som de får hjelp til utforskning og sortering av egne reaksjoner.

For den som ikke har DVD-materialet og manualen tilgjengelig, vil bruk av sirkelen alene og forståelsen av traumetriggere som et hinder for å forstå barns behov være et svært nyttig verktøy i samtalen med foreldrene.

4. Erfaringer fra det kliniske arbeidet

Vi vil her presentere det kliniske arbeidet i prosjektet. Inntaksprosessen har vært ulik for mødre og for fedre, derfor vil den omtales separat for de to ulike gruppene. Gruppestruktur og sentrale temaer i gruppene presenteres samlet. Til slutt vil vi omtale noen utfordringer ved å være gruppeledere når temaet for kurset er omsorg for barn.

I arbeid med familievold er det helt nødvendig å knytte behandling til en sikkerhetstenkning av hensyn til barn og partner. Det er viktig å gjøre konkrete vurderinger av partner og barns sikkerhet rent fysisk, men også vurderinger knyttet til hvorvidt til-taket vil ha en positiv endrende effekt, eller om det vil kunne føre til en forverring av situasjonen for partner og barn. Sikkerhetsvurderinger gjøres parallelt med inntak og behandling, og vil bli presentert som en integrert del av det kliniske arbeidet. Dette er familier hvor barneverntjenesten i mange tilfeller er en samarbeidspartner fra starten. Der barneverntjenesten ikke er involvert, vil det alltid gjøres en fortløpende vurdering av om det er behov for en bekymringsmelding. I denne veilederen går vi ikke inn i hvordan vi spesifikt arbeider med disse vurderingene.

I prosjektet har flere av klientene hatt minoritetsbakgrunn. COS-P metodikken har vist seg like anvendelig for disse foreldrene som for dem med etnisk norsk bakgrunn. Vi har derfor ikke gjort spesielle tilpasninger.

Inntaksprosessen for fedre

Underveis i prosessen ble det gjort flere grep for å vurdere hvem av fedrene som var egnet til å motta et tilbud. Mannens motivasjon, hvor langt han var kommet i arbeidet med voldsproblemet, og sikkerhetshensyn lå til grunn for vurdering av inntak.

Rekruttering og inntak

Samtlige fedre som har blitt rekruttert til prosjektet, har kommet fra ATVs øvrige tilbud til voldsutøvende menn. Som et ledd i rekrutteringen arrangerte vi en pappakveld før oppstart av nye kurs. Pappakveldene var åpne informasjonsmøter for klienter og eventuelt deres terapeuter med informasjon om hva kurset går ut på, og smakebiter av video materialet. Hensikten har vært å gjøre temaet mindre farlig og å gi håp (se appendiks). På informasjonskvelden har det blitt lagt vekt på at vi som foreldre kan lære å forstå bedre hvilke behov barna har for oss i ulike situasjoner, og at vi med denne kunnskapen kan ivareta behovene deres bedre og dermed få tryggere barn.

Vi hadde en samtale med de mennene som ønsket å delta på kurs, som omhandlet hans motivasjon for kurs, og hans forhold til egen voldsutøvelse. I denne samtalen ga vi også informasjon om hvordan vi ønsket å involvere barnas mor og barna.

I forbindelse med inntak av mennene gjennomførte vi en samtale med barnas mor. Denne samtalen handlet om å få hennes vurdering av barnas sikkerhet (se appendiks). I samtalen med barnas mor utforsket vi hennes behov for hjelp og informerte om ATVs ordinære partnertilbud til voldsutsatte. Hun fikk også informasjon om mulig-heten for å delta på mødrekurs tilsvarende det far fikk tilbud om.

Samspillobservasjon
Som neste ledd, for å forstå mannens problematikk bedre og tilpasse metodikken ved behov, ønsket vi en samspillobservasjon av mennene sammen med barna deres. I de tilfellene der en far ikke ønsket å delta i en slik observasjon, medførte det at han ikke fikk tilbud om kurs. Det å skape en situasjon hvor man har anledning til å se far sammen med barnet, gir tiltaket større sikkerhet gjennom at vi får anledning til å se hvordan fars beskrivelse av relasjonen til barnet samsvarer med hva vi ser. Når en mann ikke ønsket en slik observasjon, søkte vi heller å kartlegge familiesituasjonen ytterligere med tanke på sikkerhet, og andre tiltak ble vurdert.

Hvis en far hadde mer enn ett barn, ble han oppfordret til å ta med det barnet han opplevde å streve mest med. Mor hadde på forhånd godkjent at barnet fikk være med på en samspillobservasjon med far, og at denne kunne filmes. Dette ble gjort fordi deler av samspillet ble vist i pappagruppen.

Som utgangspunkt for samspillobservasjonen brukte vi Ainsworths "Fremmed rom-prosedyre" tilpasset eldre barn. Prosedyren er tenkt å fremkalle tilknytningsatferd hos barnet ved å utsette barnet for mildt stress. Dette skjer ved at barnet og forelderen er i et rom som barnet ikke kjenner fra før. Forelderen blir bedt om forlate rommet to ganger etter bestemte prosedyrer, barnet er da alene eller sammen med en fremmed. Sam-spillet blir filmet. Hele sekvensen skåres etter bestemte kriterier og danner grunnlag for vurdering av barnets tilknytningsstil til forelderen.

Beskrivelse av den standardiserte "Fremmed rom"-prosedyren kan finnes ved å søke på Strange Situation i Wikipedia.

Varianter av denne prosedyren benyttes med eldre barn (personlig kommunikasjon med Bill Whelan og Bob Marvin). Hensikten er å skape stress som kan tenkes å utløse tilknytningsatferd hos barnet eller ungdommen. Erfaringsmessig er det i seg selv svært stres sende for eldre barn og ungdom å vite at de blir filmet i et samspill med foreldrene. Det å bli introdusert for et lekerom hvor rammen for hva de skal gjøre, er svært åpen, skaper også stress i seg selv. Det en ofte gjør med eldre barn, er at en åpner for lengre samspill med forelderen før første separasjon, og at separasjonen varer noe lengre. En kan også gi foreldre og barn oppgaver som krever forhandling, for å se hvordan de løser dette. Oppgaver kan være å spille et spill eller snakke om et bestemt tema. Den "vennlige frem mede" kan også introdusere temaer som er noe krevende, slik at en kan forvente at barnet har mer behov for forelderen ved gjenforening.

Som ledd i opptaket av samspillet fikk far i oppgave å fortelle barnet om hvorfor det skulle være med. Far ble hjulpet til å si noe i retning av: "Pappa går på ATV for å jobbe med sinnet sitt. Nå skal han gå på pappakurs for bli en bedre pappa, og for at han skal få være med på kurset, vil de som leder kurset, treffe pappaene sammen med barnet sitt."

Intervju med far
Etter samspillobservasjonen gjennomførte vi et intervju med far. Intervjuet vi brukte, er utviklet i forbindelse med behandlingsversjonen av COS. Circle of Security Interview (COSI) (Cooper, Hoffman, Marvin og Powell 1999) er et strukturert intervju som kan gi verdifull innsikt i foreldres fungering. Det består av tre deler:
Del 1. Fars refleksjoner omkring hvordan han erfarte situasjonen med barnet sitt under samspillobservasjonen, og hvordan han reflekterer om hvordan det var for barnet å delta i denne situasjonen.
Del 2. Fars refleksjoner om relasjonen til barnet.
Del 3. Fars refleksjoner om egen oppvekst og hva han ønsker å bringe videre til egne barn fra denne.

I motsetning til en åpen samtale om barnet gir et slikt strukturert intervju en bedre forståelse for hvor godt/dårlig far reflekterer over relasjonen til barnet, hans arbeidsmodell av barnet, egen farsrolle og sammenhenger mellom egen oppvekst og farsutøvelsen. Intervjuet kan også avdekke spesielt sårbare områder som det kan være viktig å være kjent med for kursledere.

Det er nyttig å ha gjennomført et standardintervju i forkant av intervensjonen slik at man etter endt kurs kan gjennomføre intervjuet på nytt. Slik har man et bedre grunnlag for å kunne vurdere om tiltaket har ført til endringer, og hva de eventuelt har bestått i. Andre intervjuer som kan være nyttige i en slik sammenheng, er Adult Attachment Interview (George, Kaplan og Main 1984, 1988, 1996), Parent Development Interview (Aber mfl. 1985, Slade mfl. 2004) og Working Model of the Child Interview (Zeanah og Benoit 1995). Basert på vår kliniske erfaring med arbeid med voldsfamilier har vi laget et intervju med utvalgte spørsmål fra disse fire intervjuene. Spørsmålene omhandler barnet, relasjonen mellom foreldre og barn og forelderens opplevelse av seg selv som forelder (se appendiks). Spørsmålene er ikke ute etter å fange opp en anamnestisk, kronologisk historie om barnet. Målet er heller å utforske forelderens tanker om hvordan han/hun forstår barnet sitt, relasjonen mellom dem og egen omsorgsutøvelse. Dette intervjuet har også vist seg nyttig i generelt terapeutisk voldsarbeid som en måte å få til gode samtaler om barn og foreldreskap på.

Samtale med barnet
Mens far ble intervjuet, var en annen terapeut sammen med barnet. Det ga en mulighet en til å snakke med barnet om barnets situasjon. Dette var avklart med foreldrene på forhånd. I disse samtalene kunne det komme frem at barnet hadde egne hjelpe-behov. Dersom dette skjedde, ble barnets hjelpebehov diskutert i en separat samtale med foreldrene, og tiltak ble vurdert.

Helhetlig vurdering
Vi erfarte at flere ting kunne dukke opp i denne prosessen som gjorde at vi endte opp med å ikke tilby mannen kursdeltakelse. Det kunne fremkomme at mannens motivasjon var knyttet til rettsprosesser eller samværsproblematikk, og at det var fare for at han ville bruke kurset for å påvirke at beslutninger i rettsprosessen gikk i hans favør.

Eksempel: *En mann ønsker å delta på kurs som ledd i få mer samvær med sitt barn. Barnets mor uttrykker bekymring for barnet når det er hos far, og vil gjerne at far skal få hjelp til å bli en bedre far. Det fremkommer ingen informasjon om at barnet utsettes for fysisk vold fra far. Far og barnet gjennomfører samspillobservasjonen, og barnet fremstår som svært utrygt overfor faren. Faren fremstår som kald og med liten forståelse for barnets behov gjennom intervjuet. Det er vanskelig for far å se at han kan ha bidratt til vanskeligheter og problemer som han erfarer i relasjonen til barnet. Far utrykker en rekke ønsker om hva som bør endres hos barnet, men har ingen "bestilling" på vegne av seg selv.*
Vurdering: *en far som fremstår med kulde overfor barnet, og som ikke tar innover seg hvordan hans egne handlinger påvirker barnet. Det er fare for at kurset utelukkende vil brukes på en instrumentell måte for å kreve mer samvær, og at barnet vil komme skadelidende ut av at far får dette tilbudet. Far får ikke tilbud om å delta på kurset.*

Det kunne fremkomme at mannen ikke erkjente at det hadde vært vold, eller at han på ingen måter så at volden kunne ha virket negativt på barna hans. I slike tilfeller vurderte vi at et pappakurs ikke ville være fruktbart, og at det i verste fall kunne virke negativt inn på barnas trygghet. For at kurset skulle kunne fokusere på barnas behov og hvordan fedrene møtte disse behovene, var vi avhengig av å ha etablert en felles forståelse sammen med mennene som deltok, om at volden i familien skapte utrygghet for barna, og at det var denne uttryggheten kurset rettet seg mot. Ved et par anledninger forsøkte vi å snu behandlingsforløpet, slik at vi startet med foreldre-arbeidet, og ikke med voldsarbeidet. Erfaringene fra disse forsøkene tyder på at det er nødvendig at klienten har jobbet noe med voldsproblemet sitt før det er fruktbart og trygt å arbeide med farskapet.

Det kan fremkomme gjennom kontakten at barnet, mor eller andre familiemedlemmer utsettes for vold av far fortsatt. Hvis volden ikke erkjennes av far eller det på andre måter er tydelig at far ikke tar ansvar for hendelsen, vil det ikke være tilrådelig å delta på kurs. I slike tilfeller må sikkerhetsspørsmål og tiltak vurderes ut fra dette.

Eksempel: *En mann henvises av en annen instans for foreldrearbeid etter vold. Det fremkommer at man allerede har arbeidet med volden. I vurderingssamtalene er det vanskelig for mannen å snakke om volden, han kan til nød fortelle om at han har litt problemer med sinne. I samtalen med mor fremkommer det at det har vært alvorlig vold mot henne. I samspillobservasjonen fremstår barnet som redd far. I den tiden disse samtalene og observasjonen foregår, blir det opplyst om én voldsepisode mot barnet og én mot mor hvor barnet er til stede. Far rapporterer ikke disse episodene selv. Denne informasjonen om hva som skjer i familien, hvor ubeskyttet barnet er for vold, og fars manglende åpenhet fører til en bekymringsmelding til barnevernet. Far informeres om bekymringen og tilbys generell voldsbehandling, noe han tar imot.*
Vurdering: *for tidlig med foreldrearbeid fordi far ikke evner å rapportere aktuell voldsbruk eller reflektere over tidligere voldsbruk og hvilken effekt dette har på barna.*

Etter endt inntaksprosedyre ble det gjort en helhetlig vurdering av hvorvidt den enkelte skulle tilbys kurs. Vi tilbød kurs til menn som hadde begynt arbeidet med eget volds-problem, og som kunne formulere en bestilling som handlet om å jobbe med egen omsorgsutøvelse.

Anbefalinger i inntaksprosessen for fedre:

- vurdere i hvilken grad far tar ansvar for eget voldsproblem
- gjennomføre informasjonssamtale og sikkerhetsavklaring med mor
- foreta samtale med barnet
- utføre samspillobservasjon med far og barnet
- gjennomføre opplevelsesbasert intervju med far
- arbeide frem en bestilling som omhandler egen omsorgsutøvelse

Inntaksprosessen for mødre

Rekruttering
Mødrene ble rekruttert fra tilbudet for voldsutsatte partnere ved ATV-kontorer i Oslo-regionen, gjennom en annonse på ATVs hjemmeside og via lokale barneverntjenester i Oslo. De mødrene vi var i kontakt med gjennom informasjonssamtaler angående fedres deltakelse i pappagrupper, ble også informert om tilbudet.

Mødre som ønsket kurs, ble tatt inn til en informasjonssamtale om kurset.
I denne samtalen vurderte vi også hvor langt kvinnen var kommet i stabilisering av traumereaksjoner etter vold, og vi gjorde en kartlegging av kvinnens motivasjon.

Samspillobservasjon
Også når det gjaldt mødrene, arrangerte vi en samspillobservasjon med mor og ett av barna. Som med far ble mor oppfordret til å ta med det barnet hun strevde mest med, dersom hun hadde mer enn ett barn. Begrunnelsen for denne observasjonen var også for mødrene å få anledning til å se samspillet mellom barnet og mor direkte, i stedet for å få det utelukkende referert fra henne. Filmopptak av samspill mellom mor og barn ble i varierende grad brukt i mødrekursene. I de tilfellene der opptak ble vist, ble far bedt om samtykke.

Intervju med mor
Samme intervju som ble gjennomført med fedrene, ble også gjennomført med de mødrene som ble vurdert for tilbud om kurs. For mer informasjon, se tilsvarende punkt beskrevet for fedrene.

Samtale med barnet
Som i prosessen med fedrene valgte vi å ha en samtale med barnet mens moren ble intervjuet. For mer informasjon, se tilsvarende punkt beskrevet for fedrene.

Helhetlig vurdering
Vi erfarte at flere ting kunne dukke opp i denne prosessen som gjorde at vi endte opp med å ikke tilby kvinnen kursdeltakelse.

Mødre som var i en akutt krisesituasjon, enten med pågående vold og en svært usikker livssituasjon på grunn av voldsutøver, eller hvor det var rettssaker eller samværssaker på gang som skapte stor grad av stress, ble ikke tilbudt kurs. Disse fikk i stedet tilbud om samtaler gjennom det ordinære tilbudet til voldsutsatte kvinner ved ATV.

Eksempel: *En mor tok kontakt og ønsket å delta på kurs. Hun uttrykte sterk bekymring for barnet sitt og kontakten barnet hadde med far. Det fremkom at mor opplevde seg svært ubeskyttet, på tross av at hun hadde brutt med barnets far, og hun hadde liten tillit til sin mulighet til å beskytte barnet mot far. I samtalen utviste mor tegn på sterke PTSD-symptomer og fremsto nærmest i akutt krise.*
Vurdering: *Det ble vurdert at mor i den livssituasjonen hun var i, og med sterke psykiske symptomer, ikke vil ha utbytte av å gå på et kurs på dette tidspunktet. Hun ble rådet til å benytte barnevern og hjelpeapparatet som allerede var inne i saken.*

Etter endt inntaksprosedyre ble det gjort en helhetlig vurdering av hvorvidt den enkelte skulle tilbys kurs. Vi tilbød kurs til de mødrene som ikke var i en akutt krise. Vi erfarte at de mødrene som hadde en tydelig bestilling på egne vegne, hadde best oppmøte, var mest tilgjengelig for kursmateriale og fikk best utbytte av kurset.

Anbefalinger i inntaksprosessen for mødre:

- kartlegge og vurdere mors behov for krise- og traumearbeid
- foreta sikkerhetsvurdering
- gjennomføre samtale med barnet
- utføre samspillobservasjon med mor og barnet
- gjennomføre opplevelsesbasert intervju med mor
- arbeide frem en bestilling som omhandler egen omsorgsutøvelse

Gruppestruktur

Gruppene gikk over åtte eller ti møter, med en oppfølging av gruppen cirka en måned etter avslutning. Hvorvidt vi valgte åtte eller ti gruppemøter, var i hovedsak et pragmatisk spørsmål. Gjennomgående var tilbakemeldingen fra gruppedeltakerne at de ønsket mer enn åtte gruppemøter. Gruppene ble holdt over halvannen time med en innlagt pause cirka halvveis i møtet. Bakgrunnen for denne pausen var at vi så gruppedeltakernes behov for en pause for å regulere seg etter arbeid med tøffe temaer, i tillegg til at gruppelederne fikk anledning til å snakke sammen og gjøre en vurdering av gruppens behov videre.

Arbeid med egen sårbarhet som forelder krever trygghet i gruppen, og vi anbefaler derfor små grupper på tre til fem deltakere.Innledningsvis i hver gruppe viste vi filmklipp med bilder av godt samspill mellom klientene og barna deres. Klientene ga uttrykk for at denne filmen var en viktig hjelp for å komme i stemning for arbeidet og fokusere på innholdet i kurset.

Hvert gruppemøte var bygget opp rundt et kapittel fra det psykoedukative materialet til COS-P. Gruppedeltakerne fikk på slutten av hvert møte en hjemmelekse. Denne hjemmeleksen var oftest å observere barnet sitt og se om de kunne gjette hvor på sirkelen barnet var i ulike situasjoner, og hvilke behov barnet da hadde. Deltakerne fikk deretter i oppgave å velge ut en historie som de skulle ta med til gruppen. Denne hjemmeoppgaven hadde en todelt funksjon. Ved å dele disse historiene kom barna i fokus, og deltakerne ble kjent med hverandre som foreldre. Hovedformålet med hjemmeoppgaven var imidlertid å øve opp refleksjonsevnen til deltakerne. Videre ble aktuelt kursmateriell knyttet til det psykoedukative materialet COS-P delt ut ved hvert møte.

Gruppene ble ledet av to gruppeledere. Vi valgte i tillegg å ha en reflektant i rommet. Reflektantens rolle var å observere og notere underveis i møtet og å komme med en refleksjon før oppstart etter pausen midtveis. Vi la vekt på at denne refleksjonen skulle være positivt formulert. Dette arrangementet viste seg å være svært verdifullt gjennom at deltakerne følte seg anerkjent for jobben de gjorde i gruppen, og for valget om å gjøre en så viktig jobb for barna, tross de emosjonelle kostnadene for egen del.

Anbefalinger relatert til gruppestruktur

- to gruppeledere
- gruppestørrelse på mellom tre og fem deltakere
- reflektant
- hjemmeoppgaver
- forberedte temaer for hver gruppegang
- metodikk for å bringe barnet i fokus ved oppstart av hver gruppegang

Sentrale tema i gruppene og hvordan vi har jobbet med dem

I gruppene har vi gått gjennom kapitlene i COS-P. Nedenfor vil vi beskrive temaer fra COS-P som har vært sentrale i arbeid med foreldreskap i en familievoldskontekst, og hvordan vi har jobbet med disse temaene. Vi vil i tillegg belyse enkelte andre temaer som er viktige å berøre når man jobber med familievold.

Skam og håp

Et sentralt tema som det er viktig for gruppelederne å ha fokus på, er hvor skamfullt foreldrene opplever sin egen foreldreutøvelse. Vår erfaring fra prosjektet var at svært mange av foreldrene hadde dårlig selvtillit til det å være foreldre. De trodde ikke lenger at de var viktige for barna sine. Dette ble ikke nødvendigvis direkte uttrykt av klientene, men kom til uttrykk gjennom devaluering av barna, fraskrivelse av ansvar som voksen i relasjonen med barna eller en generell oppgitthet/abdisering av foreldrerollen. Dette kan forstås som en måte å håndtere og beskytte mot skyld- og skam-følelse på. Ansvaret for problemene legges på barnet. Noen av foreldrene tok i større grad innover seg på hvilken måte de ikke hadde strukket til overfor barna sine, og ble overveldet. Når foreldre på denne måten kjenner på sterk skam- eller skyldfølelse, vil det kunne ta fokus vekk fra barnet og barnets behov. Forelderen taper av syne sin oppgave som voksen i relasjonen fordi egne behov for trøst blir så fremtredende.

Det er flere grunner til at det er viktig å være oppmerksom på om forelderen er i denne posisjonen. Først og fremst er det viktig fordi barna er så avhengige av sine omsorgspersoner. Som tidligere beskrevet i denne veilederen vil barn hele veien tilpasse atferden sin til det som sikrer mest mulig kontakt med forelderen. Dersom det skal skje konstruktive endringer i relasjonen mellom foreldre og barn, må forelderen være den som tar initiativ til det. For å kunne gjøre dette må forelderen ha forståelse for sin rolle som voksen i relasjonen.

En måte å jobbe med denne problemstillingen på er ved å gi beskjeden "du er betydningsfull for barnet ditt" til foreldrene. Erfaringsmessig er dette viktig å formidle til forelderen for å gi dem håp slik at de orker å jobbe med foreldrerollen sin. Beskjeden har vi gitt gjennom å lede foreldrenes oppmerksomhet mot tegn barna viser på at foreldrene er viktige for dem. Vi har i de fleste av gruppene brukt en intervensjon fra behandlingsmodellen til Circle of Security (Powell 2008), der vi har valgt ut spesifikke klipp av godt samspill fra samspillobservasjonen med forelderen og barnet. Disse har vi satt sammen til en film sammen med Joe Cockers sang "You are so beautiful". Vi kommuniserer til foreldrene at innholdet i sangen er barnas beskjed til dem om hvor viktige foreldrene er i livet deres, og ber dem legge merke til hvordan barna på filmen viser hvordan de er opptatt av foreldrene.

To typiske utfordringer har vist seg ved å bruke denne terapeutiske intervensjonen i arbeid med voldsutøvende og voldsutsatte foreldre. Det ene er hvor viktig det er for oss terapeuter å reflektere rundt hva slags beskjed vi ønsker å gi foreldrene. I saker der vi skal jobbe med foreldre som gjør valg som påfører barna deres skade, er nettopp dette viktig. Det er ikke beskjeden "du er en fantastisk forelder for barnet ditt" vi ønsker å formidle, det er beskjeden "du er viktig for barnet ditt". Vi ønsker å løfte frem klientenes betydning for barna samtidig som alvoret i situasjonen bevares. Når vi er opptatt av denne forskjellen, er det fordi vi som terapeuter må være oppmerksom på om forelderen tolker beskjeden "du er viktig for barnet ditt" som at vi godkjenner alt hva klienten gjør i sitt

foreldreskap. Erfaringsmessig har dette vist seg å være et begrenset problem. Klientene vi har jobbet med, har i stor grad selv vært klar over at deres foreldrepraksis ikke er bra for barna. De vet ofte hva som er galt med det de gjør, men de har ingen alternativer, ingen verktøy. Når vi har formidlet beskjeden "vi ser at du er viktig for barnet ditt", har vi erfart at det har åpnet opp for at klientene selv forteller oss om det de synes de ikke får til som foreldre. Dette har vist seg nyttig for å skape grunnlag for samtaler der forelderen kan løfte frem bekymringer knyttet til barnet og egen foreldreutøvelse og klare å jobbe med endringer av egen praksis. Tidligere når vi har jobbet med omsorgsutøvelse i familier der det har vært vold, har det ofte blitt terapeutens ansvar å løfte frem bekymringer rundt omsorgsutøvelse. Endringsarbeidet har vært mer terapeutens agenda enn klientens fordi vi ikke har klart å få frem klientens egen bekymring og motivasjon. Ved å formidle til klienten at vi ser at det er muligheter, og at foreldre–barn-relasjonen er viktig både for barna og foreldrene, samarbeider vi bedre med klienten om endring.

Den andre utfordringen med å bruke intervensjonen har vært at noen av klientene har blitt overveldet av skyldfølelse. I stedet for å ta til seg beskjeden om at de er viktige, har de heller blitt minnet på hvordan de har vært utilstrekkelige som foreldre, eller hvordan de har skremt barna sine. Vi har møtt denne utfordringen ved å være tydelige på hensikten med å vise filmen. Videre har vi forberedt foreldrene på ulike ubehagelige reaksjoner man kan få når man ser filmen. Hvordan vi snakker med foreldre for å møte denne utfordringen, kan se slik ut: *Noen vil synes det er vanskelig å se filmen fordi det vekker ubehagelige minner om det de synes de ikke har fått til som foreldre. Det er nettopp for å jobbe med slike utfordringer dere er her, og det tar vi på alvor. Nå vil vi allikevel at dere skal prøve å se etter hva barnet viser som tegn på deres betydning. Når noe blir vanskelig mellom foreldre og barn, er det lett for forelderen å glemme at det fremdeles kan være noe godt i relasjonen.*

Det finnes andre måter å formidle denne beskjeden på. Det mest virkningsfulle er å ta utgangspunkt i konkrete eksempler du har sett på at barnet er opptatt av forelderen sin, og formidle disse til forelderen. Eksempelvis "hun så etter deg da du gikk ut av rommet" eller "det var lett å se hvor opptatt hun var av deg og hva du holdt på med, da dere lekte sammen". Det er også virkningsfullt å lete etter signaler på foreldrenes betydning i de konkrete historiene foreldrene forteller om seg selv og barnet i gruppen.

Kunnskap om tilknytning.

Med utgangspunkt i målet om å fremme tryggere tilknytning mellom barn og foreldre er det et naturlig startpunkt å gi foreldrene kunnskap om tilknytningsteori.
I COS-P gis denne opplæringen ved hjelp av Trygghetssirkelen.

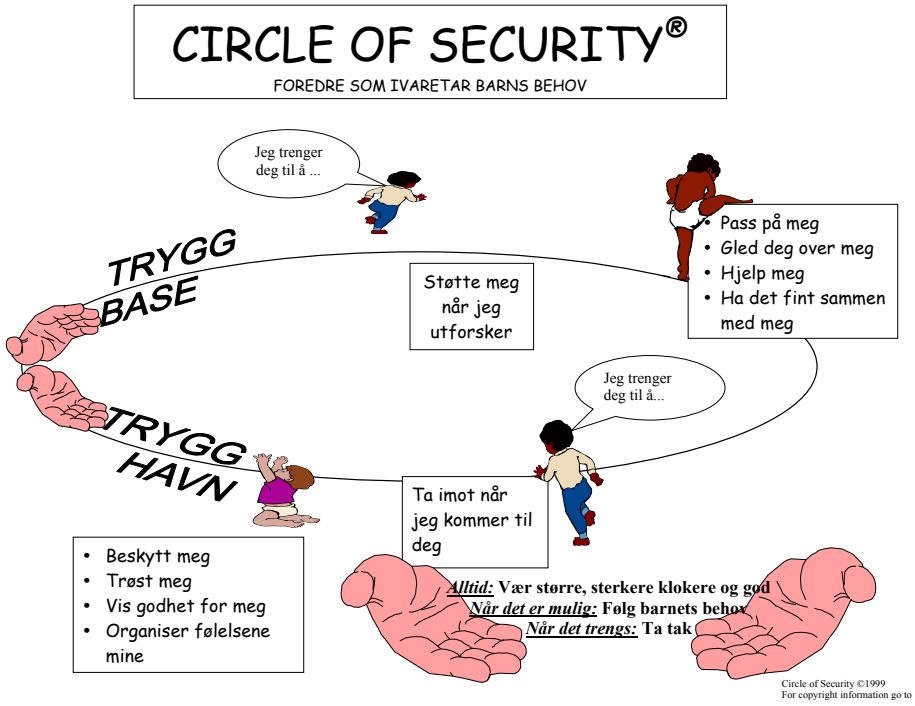

Sirkelen er et bilde på hvordan barn veksler mellom atferdssystemer knyttet til utforskning og tilknytning, henholdsvis toppen og bunnen av sirkelen. Begge disse tferdssystemene er viktige for barns utvikling og tilegnelse av nye ferdigheter. Kunnskap om vekslingen mellom utforsknings- og tilknytningssystemet har hatt til hensikt å vise foreldrene hvordan deres roller endres ut ifra hvilket atferdssystem barnet har skrudd på. Barnet vil trenge noe annet fra forelderen når det er ute og utforsker omgivelsene sine, enn når tilknytningssystemet er aktivert og barnet søker beskyttelse eller trøst. For hver del av sirkelen er det skrevet ned hvilke behov barnet kan ha overfor forelderen sin, dersom henholdsvis utforskningssystemet eller tilknytningssystemet er aktivert. Når barnet er på toppen av sirkelen og utforskningssystemet er aktivert, kan barnet ha behov for foreldeen på forskjellige måter. Det kan trenge forelderen til å passe på seg eller få hjelp til en oppgave, det kan trenge at forelderen gleder seg over barnet eller viser at han/hun har det fint sammen med barnet. Når barnet er på bunnen av sirkelen og tilknytningssystemet er aktivert, vil barnet trenge forelderen på andre måter. Viktigst av alt er det at forelderen viser at han/hun er tilgjengelig for å ta imot barnets behov. Barnet kan da trenge beskyttelse, trøst, godhet eller hjelp til å organisere følelsene sine.

Sirkelen har som mål å gi foreldrene redskaper for å organisere informasjon om arnet sitt. Refleksjon er lettere å gjennomføre i oversiktlige situasjoner enn i kaotiske situasjoner, noe som indikerer at redskaper for å organisere informasjon kan understøtte refleksjon. Som tidligere beskrevet tenker vi at både voldsutøvende og volds-utsatte foreldre i ulik grad strever med mentaliseringskapasiteten (Fonagy 2001, 2004, Schechter mfl. 2005). Videre har vi beskrevet hvordan nettopp evnen til å reflektere rundt barnets behov og følelser, egne følelser og hvordan man utøver foreldrerollen, er viktig for å understøtte utviklingen av en trygg tilknytning mellom barn og foreldre. Sirkelen brukes i denne sammenhengen aktivt for å hjelpe foreldrene til økt refleksjon. Foreldrene oppfordres til å ta med historier fra det daglige samspillet mellom seg selv og barna. Når forelderen har fortalt sin historie og beskrevet hva han eller hun så hos barnet (Hva gjorde barnet? Hva sa barnet? Hva slags ansiktsuttrykk hadde barnet? Hva med kroppsspråket?), ber vi forelderen og de andre i gruppen om å gjette og reflektere rundt om dette var en historie om et barn som var på toppen av sirkelen (utforsket omgivelsene), eller om barnet var på bunnen av sirkelen (hadde behov for trygghet, støtte eller trøst fra forelderen). Mens forelderen gjetter på hvor på sirkelen barnet var, og hvilke av de beskrevne behovene barnet hadde, ber vi forelderen beskrive hva han eller hun så hos barnet som fikk forelderen til å tenke på det ene eller det andre behovet. Sammen utforsker vi også om den beskrevne situasjonen var en situasjon der forelderen kunne følge barnets behov, eller om det var påkrevd at forelderen tok ledelsen for en periode.

Vår erfaring er at foreldrene raskt tar i bruk denne måten å organisere informasjon rundt barnet på når de forteller.

Et typisk eksempel på en slik historie vil etter litt trening kunne høres slik ut: *I går da jeg kom hjem fra jobb, var jeg veldig sliten. Tror jeg var litt på bunnen av sirkelen selv. Datteren min, som er blitt tretten, hadde hatt noen venninner på besøk tidligere, og nå gikk hun bare rundt og virra og hørte på musikk. Jeg ba henne rydde opp på kjøkkenet og spurte om hun hadde gjort lekser, men hun svarte bare halvveis og avvisende. Jeg syntes hun virket litt sur. Sånn holdt det på utover ettermiddagen. Plutselig kom jeg til å tenke på sirkelen og at hun kanskje ikke hadde det så bra, at hun var på bunnen av sirkelen. Så jeg satte meg ned med henne i sofaen og spurte om det var noe som plaget henne. Og da brast hun i gråt. Så viste det seg at hun hadde kranglet med en av disse venninnene, og at hun gruet seg så veldig til en prøve dagen etter. Hun var skikkelig på bunnen av sirkelen. Så jeg holdt litt rundt henne der i sofaen, og da roet det seg ganske fort. Etterpå ble hun mye blidere, hun smilte og virket mye mer avslappet. Det så ut som hun kom på toppen av sirkelen igjen. Vi endte opp med å ha en veldig hyggelig kveld med film og en helt rolig situasjon når hun skulle legge seg. Vanligvis pleier det å bli mye krangling hjemme hos oss når hun er sånn, for jeg blir så irritert på henne.*

Med utgangspunkt i at foreldrene vi har jobbet med, strever med mentaliseringskapasitet, har sirkelen og metodikken knyttet til den som en måte å fremme mentalisering på vist seg svært nyttig.

Et eksempel: *Det var en episode i går, i bilen. Vi satt i bilen alle fire, på vei til Peppes for å kjøpe pizza. Og så hadde jeg sagt litt tidligere at vi var fremme snart, og eldstedatteren min hev seg på med en gang. Da det var gått sju–åtte minutter, sa hun: "sa ikke du at vi skulle være fremme snart, pappa?" Og jeg svarte: "Jo, og vi er fremme snart." "Ja men betyr ikke snart bare noen få minutter da, pappa?" Og jeg svarte: "Ja, og nå har det gått noen få minutter, og så skal det gå noen få minutter til, og så er vi der." Og hun ga seg ikke heller, vet du, hun er så j... sta, akkurat like sta som faren sin. Så vi ga oss ikke noen av oss, og til slutt endte jeg med å si, kanskje med litt høy stemme: "Men hvor dum går det an å bli? Skjønner du ikke at snart kan bety forskjellige ting i forskjellige situasjoner?? J... dumme unge.*

Dette eksempelet illustrerer hvordan en far kjapt konkluderer med at datterens hans stiller spørsmål for å terge ham, og at hun opprettholder spørsmålene fordi hun er sta. En slik forståelse tar utgangspunkt i hans egen reaksjon på datterens spørsmål (han blir irritert), og han bruker denne reaksjonen som fortolkningsramme for å forstå bakgrunnen for datterens spørsmål (hun stiller slike spørsmål *for* å irritere meg). Her vil nyttige spørsmål for terapeuten være: "Hvor på sirkelen tror du hun var?" "Hvilke behov tror du hun hadde?" Det å se, gjette og reflektere i en slik situasjon vil kunne gi opphav til andre måter å forstå datterens handlinger på; holder hun på å utforske betydningen av ulike ord? Prøver hun å oppnå kontakt med meg? Eller kan det være helt andre ting hun holder på med? Var det annen informasjon i situasjonen som kan gi noen ledetråder til å forstå bakgrunnen for at datteren handlet som hun gjorde? Disse måtene å forstå datterens handlinger på vil kunne utløse andre følelser og handlinger hos pappaen enn den første tolkningen gjorde. Tolkning 1: *Dersom hun stiller disse spørsmålene for å terge meg, da er det min oppgave som pappa å sette henne på plass. Tolkning 2: Hvis hun stiller spørsmålene fordi hun utforsker ordenes betydning, ja, da trenger hun kanskje hjelp av meg med forklaringer.* På den måten tenker vi at økt refleksjon hos forelderen vil fremme at forelderen tar gode valg for barnet, og det vil minske risikoen for voldsutøvelse.

Sentralt i tilknytningsteori er også kunnskapen om at barn fort lærer seg hvilken atferd som øker sannsynligheten for å få kontakt med forelderen og ikke. For eksempel vil et barn som opplever lite respons på gråt, etter hvert forsøke andre strategier for å få kontakt med mammaen eller pappaen sin. Barna begynner å underkommunisere behovene sine og kan også begynne å kommunisere helt andre behov enn de faktisk har. Et eksempel på dette som vi ofte så i samspillobservasjonene med våre klienter, spesielt fedrene, var at barna ga feilsignaler om tilknytningsbehov. Forelderen blir under disse observasjonene bedt om å forlate rommet to ganger. Ved begge anledninger blir barnet etterlatt enten alene eller sammen med et fremmed menneske i et rom det aldri har vært i før, noe som sannsynligvis utløser barnets tilknytningssystem. Vi så ofte at barna tilsynelatende var helt uberørt av at forelderen gikk ut av rommet, men at de etter at forelderen var gått, stoppet opp i det de holdt på med, og så lenge etter der forelderen gikk ut. I ord ga de uttrykk for at de hadde det helt fint, mens kroppene deres ofte stivnet til. Disse barna kommuniserer ikke sine behov til forelderen. I COS-P brukes begrepet feilsignaler om barns atferd når dette skjer. Igjen kan det å be forelderen gjette hvor på sirkelen barnet er, og reflektere rundt hvilke behov barnet har, brukes for å hjelpe foreldrene til å se gjennom feilsignalene.

Eksempelet under viser hvordan en pappa anvendte kunnskapen om feilsignaler og sirkelen i møtet med barnet sitt: *Jeg og datteren min på ti år hadde lenge planlagt å gå på en konsert. Datteren min gledet seg veldig, det var favorittbandet hennes som skulle spille. Da dagen nærmet seg, oppdaget jeg at konserten kolliderte med den årlige hytte-turen med kompisene. Jeg fortalte datteren min at det ble mamma som skulle bli med på konserten, siden det kolliderte for meg. Tenkte at det ble det samme for henne, så lenge hun kom seg på konserten. Da datteren min fikk informasjon om endringene, sa hun "Ok", trakk på skuldrene og gikk på rommet sitt. Hadde dette vært før kurset, ville jeg ikke tenkt noe mer på dette, jeg ville tenkt at det var greit for henne. Nå tenkte jeg imidlertid at jeg måtte sjekke om det faktisk var greit, eller om det var et feilsignal hun hadde gitt meg. Da jeg kom opp på rommet hennes, satt hun og gråt, det kom fort frem at hun hadde gledet seg til at akkurat vi to skulle gå på konsert, og at hun nå var veldig skuffet. Jeg kjente med en gang at det ble helt feil å dra på guttetur når det betydde så mye for henne at akkurat jeg skulle være med på konserten. Det endte med at jeg avlyste turen med gutta og dro på konsert med datteren min. Vi hadde en kjempekveld!*

Foreldrerollen

På venstre side av sirkelen er det tegnet inn to hender. Disse er ment å symbolisere foreldreren i relasjon til barna. Forelderen er den som har oversikt over situasjonen, er den voksne som holder barnet og leder dersom det er behov for ledelse. Barn har av naturlige grunner ikke mulighet for den samme oversikten over situasjonen som den voksne har, de har behov for å lære om normer og regler, og de har ikke samme mulighet for å planlegge. Kurset vi har gitt foreldrene, har inneholdt viktig informasjon om hvordan barn har behov for at voksne tar styring i situasjoner der barnets impulsivitet, ønsker og behov ikke lar seg forene med hensynet til andre nødvendige gjøremål, andre mennesker eller normer og regler. Kurset har vektlagt hvordan det er viktig for barn at voksne klarer å være bestemte og tydelige når det trengs, uten å gjøre barna redde, samt at barn kan bli utrygge og urolige av at voksne unnlater å ta grep og lar være å lage tydelige rammer for barnet. Denne balansen omtales i COS-P som at foreldre klarer å finne balansen mellom å være "større, sterkere, klokere og god" ovenfor barna sine.

Dette temaet har vært spesielt viktig i arbeidet med voldsutsatte og voldsutøvende foreldre. Fedrene beskriver hvordan de strever med å finne en balanse der de fremstår som tydelige, grensesettende voksne uten å skremme. Etter at de har begynt å jobbe med sitt voldsproblem og er blitt mer bevisst at atferden deres kan skremme barna, kan voldsutøvende klienter fortelle at de unnlater å ta grep om ulike situasjoner fordi de ikke vet hvordan de skal gjøre det uten å vise sinne på en måte som er skremmende. På den andre siden har vi både observert og blitt fortalt av klienter som er utsatt for vold, at de forsøker å kompensere for at utøver skremmer barna, og dermed unn-later å ta nødvendige grep i situasjoner hvor barna trenger det. Resultatet av denne dynamikken er ofte familier der barna trer frem og tar kontroll over situasjoner de ikke har forutsetninger for å ta kontroll over. Barna kan bli kommanderende og straffende overfor en forelder som unnlater å ta grep, eller forsøke å blidgjøre, underholde eller være omsorgsfulle. Når vi berører dette temaet, gjør vi foreldrene oppmerksomme på at det gjerne er to grøfter man som forelder går i når man ikke får til å sette grenser på en trygg måte: Man blir enten skremmende, eller man blir veik og utydelig.

Et eksempel på hvordan en mamma strevde med å ta grep overfor barnet sitt: *Det er når jeg skal få henne til ting hun ikke vil selv, at det skjærer seg. Her om dagen, for eksempel, skulle hun ha kveldsbadet sitt. Etter en stund ba jeg henne komme ut av badekaret slik at vi kom videre med kveldsstellet. Hun koste seg i badekaret og ville ikke ut. Jeg lot henne være en stund til, så sa jeg at nå måtte hun ut, det begynte å bli sent. Hun overhørte meg og svarte ikke, men bare fortsatte å leke med lekene sine i badekaret. Jeg kjente jeg ble helt oppgitt og frustrert, visste rett og slett ikke hva jeg skulle gjøre. Jeg hadde ikke lyst til å bli sint, hun har sett så mange sinte mennesker, jeg orker ikke at hun skal se meg sint, det blir så leit for oss. Det endte med at hun selv kom ut av badet etter over en time; da var vannet kaldt, og hun hadde begynt å fryse. Hun kom seg altfor sent til sengs denne kvelden.*

Å finne balansen mellom godt og dårlig lederskap er ofte en fysisk opplevelse, mange forteller at det kjennes annerledes i kroppen når de har balansen og setter grenser på en god og trygg måte, enn når de tipper over til å ta i for hardt og setter grenser på en skremmende måte, eller når de tipper over den andre veien og ikke våger å sette konsekvente grenser. Vi spør foreldrene om de kan huske en gang de satte en grense på en trygg og god måte, en gang de kjente de hadde balansen. Hvordan kjentes det i kroppen? Hva gjorde at de fikk det til?

Denne mammaen strevde med å være den som skulle lede barnet, spesielt når det krevde av henne som leder å være tydelig for å få gjennomført nødvendige ting i den daglige rutinen. Hun var redd barnet da skulle oppleve at mor ble som far, og dermed bli redd. I stedet for å være klar og tydelig i situasjoner der hun ville få noe gjennomført, ble hun tryglende overfor barnet.

Et eksempel på en historie som illustrerer hvordan en pappa som vet han tidligere har skremt barna sine, jobber med å ta grep uten å skremme: Jeg hadde en opplevelse med sønnen min her en dag. Han spiller jo fotball og har akkurat skifta til nytt lag. Han er en litt stille type og redd for nye ting. Nå skulle det være fotballtrening, og han sa at jeg måtte bli med. Det hadde jeg ikke tid til, jeg har fullt opp på jobb. Jeg kjente at jeg begynte å bli forbanna, og tenkte at han er altfor stor til at han ikke kan gå alene nå. Så kom jeg til å tenke på sirkelen. Jeg skjønte plutselig at han var på bunnen av sirkelen og trengte hjelp. Vanligvis ville jeg begynt å kjefte, noe som skremmer ham, da vet jeg at alt ville blitt mye verre. Det har det pleid å bli, men likevel har jeg fortsatt å kjefte for jeg blir så forbanna på at han er så puslete. Jeg satte meg i stedet ned med ham og spurte hva han gruet seg til. Det kom frem at det var det å komme til treningen som var verst, før øvelsene begynte. Jeg forklarte ham hvorfor jeg ikke kunne bli med, og spurte ham om det ville hjelpe hvis den eldre søsteren hans fulgte i stedet. Det viste seg å være ok, og han så ut til å roe seg. Jeg ble veldig overrasket over at så lite skulle til, for vanligvis har disse situasjonene ført til store konflikter hjemme.

De fleste foreldre vi har jobbet med, har en umiddelbar gjenkjenning på om de har en tendens til å bli skremmende eller svake og utydelige i situasjoner der de skal lede når de føler press. Vår erfaring er at det skaper interesse og engasjement å utforske disse mekanismene sammen med foreldrene.

Traumekunnskap – hvordan tidligere erfaringer påvirker nåtidige valg

Sentralt i COS-P er tanken om å hjelpe foreldrene med å håndtere skammen de kan kjenne ved hvordan de er foreldre for barna sine. Når vi snakker med foreldrene om foreldrerollen og hvordan man kan bli for ettergivende eller hard når man skal lede barna sine, kan dette vekke ytterligere skam. Temaer knyttet til barn, vold eller foreldreskap har i seg et stort potensial til å trigge sterke følelser og også vekke sterk kroppslig aktivering. Det samme kan minner om traumatiske opplevelser gjøre. Innenfor traumeforskningen har kunnskap om hvordan kroppslig og emosjonell aktivering påvirker evnen til å være mentalt til stede og reflektere, vært tilgjengelig i lang tid. Som tidligere nevnt kan sterk emosjonell aktivering føre til svekket mentaliseringskapasitet (Blindheim 2011, Ogden, Minton og Pain 2006, Fisher 2010). Et sentralt fokus i COS-P er å hjelpe foreldre til å forstå hva som kan føre til at man mister av syne balansen mellom "større, sterkere, klokere og god". For å forstå dette gis forelderen kunnskap om traumepsykologi og hvordan tidligere erfaringer kan farge noe man opplever i dag.

I COS-P brukes film for å illustrere dette poenget. Foreldrene blir vist et filmklipp der et kamera er oppstilt på en klippe og panorerer over en vakker bukt som ligger badet i solskinn nedenfor klippen. Deretter følger kameraet en sti som leder fra klippen og ned til bukten, før bildet ender med at kameraet sveiper over stranden og ender ute i havet. Dette filmklippet blir vist to ganger, først akkompagnert av behagelig, rolig klassisk musikk. Deretter blir klippet vist på ny, denne gangen med en viktig forskjell: I stedet for den rolige klassiske musikken følges nå filmklippet av temamusikken til filmen "Haisommer". Foreldrene blir så bedt om å fortelle hvordan de opplevde de to filmene. Nesten uten unntak forteller

foreldrene at de opplevde de to filmene svært ulikt, tross at det bare er musikken som skiller dem. Denne filmen åpner opp for å snakke med foreldrene om hvordan vår indre musikk farger det vi opplever. I COS-P brukes begrepet haimusikk (Shark Music) om den ubehagelige indre musikken som bidrar til at en opplevelse kjennes farligere enn den er.

Et eksempel på en fars refleksjon knyttet til sin hai-musikk: *På søndag hadde jeg planlagt en lang sykkeltur med barna. Vi pleier å komme oss ut på lange turer hver helg. Barna har vanligvis ikke lyst, men det blir som regel en fin tur, synes jeg. Denne dagen var sønnen min helt håpløs, det var klaging og syting hele veien. Til slutt ble jeg rasende, og det ble veldig ubehagelig. Når jeg tenker på denne hendelsen og haimusikk nå, så tror jeg at jeg blir låst i at vi må komme oss ut og gjennomføre det vi har bestemt oss for, fordi jeg selv som barn ble hardt presset til konkurranser og fysisk aktivitet.*

Mange voldsutsatte mødre beskriver hvordan de trigges av barnas sinne fordi de da blir redd for at han eller hun skal bli som faren sin. Voldsutøvende fedre på sin side kan beskrive hvordan de blir overveldet av raseri i situasjoner der barna viser samme karaktertrekk eller fakter som partner eller ekspartner.

Det er mulig å kjøpe denne filmen via nettsidene til circleofsecurity.net, under fanen Resources.

Dersom man ikke har tilgang på DVD-materialet, kan likevel film brukes for å illustrere dette poenget. De aller fleste har et forhold til filmmusikk og hvordan det påvirker det vi opplever når vi ser på filmen. Ved å se en scene fra en film i gruppen, med og uten musikk, ev. med ulik type musikk, vil man kunne illustrere dette poenget.

En klient beskrev det slik: *jeg hadde det veldig vanskelig i helga, jeg hadde besøk av barna mine, de kom fredag og skulle være over til søndag. Men da vi så vidt hadde kommet innenfor døra fredag ettermiddag, fortalte eldstedatteren min at de hadde snakket med eksen om at de måtte komme hjem tidligere på søndag enn avtalt på grunn av et bursdagsselskap i eksens familie. Nå lurte eldstedatteren på om det var greit for meg. Jeg ble fullstendig rasende og sa til barna at det var helt uaktuelt, fordi de nå skulle være hos meg, og at de ikke da skulle være med på alle mulige ting i eksens familie. Jeg skjelte dem ut før jeg plutselig så hvem som stod foran meg, at det var barna mine, og at de var redde.*
Terapeuten: Hva så du før du så at det var barna dine?
Klient: Jeg så to ekser som stod der. Det var akkurat sånn eksen min pleide å legge frem ting som overkjørte meg da vi var sammen.

En mor beskrev hvordan hun kunne trigges av barnet sitt på følgende måte: *Når han ser på meg med det blikket, da skjønner jeg at han kommer til å bli akkurat som faren sin. Det er akkurat det blikket faren har før han skader meg, det er da jeg skjønner at det ikke er håp for sønnen min, og at jeg må passe meg for å lokke frem det sinnet. Jeg blir redd ham når han ser sånn ut.*

Dette er eksempler på situasjoner der forelderen opplever situasjonen mer ubehagelig, farligere eller mer skremmende enn den faktisk er, fordi noe i situasjonen trigger ubehag knyttet til minner om lignende hendelser, eksempelvis redsel for voldsutøvers sinne eller opplevelser av ikke å bli hørt eller føle seg avvist. Ubehaget som da vekkes, gjør foreldrene dårligere i stand til å handle på kloke og rasjonelle måter, fordi den emosjonelle aktiveringen påvirker hvordan hjernen fortolker de sensoriske inntrykkene. Kurset har hatt fokus på å hjelpe foreldrene til å gjenkjenne og identifisere situasjoner der de alarmeres av forhold utenfor situasjonen, samt å hjelpe foreldrene til å forstå at de selv kan påvirke

disse mekanismene. Det sentrale er ikke at foreldrene skal løse uløste konflikter, men bli bevisste på hva som er deres haimusikk. På den måten får foreldrene et verdifullt redskap til å identifisere og forstå når deres reaksjon ikke samsvarer med situasjonen, og hvordan de da kan "skru ned" haimusikken sin.

For å hjelpe klientene med å kontrollere egen haimusikk har vi brukt teknikker fra traumefeltet og tilpasset dem til en kurssetting. Dette er teknikker rettet mot å hjelpe klienter til å håndtere sterk affektiv og kroppslig uro. Alle teknikker knyttet til stress-reduksjon vil kunne være nyttige i denne sammenhengen, som pusteteknikker og øvelser i oppmerksomt nærvær (mindfulness). En intervensjon vi ofte har brukt overfor mødre som har kjent på sterk redsel i møte med egne barns atferd, er: *Det du kjenner, handler om en annen tid, kroppen din tror at det du opplever, er tegn på at noe farlig eller ubehagelig skal skje, men dette er barna dine, og ikke eksen din. Barna dine vil ikke skade deg, de er barn, du er den voksne. Barna dine er ikke eksen din.*

I møte med fedre som kjenner på sterkt sinne eller andre sterke negative følelser overfor barns naturlige atferd, har vi ofte sagt noe som ligner på dette: *Det høres ut som du får veldig sterke følelser når barnet ditt glemmer å ta oppvasken. Når du får så sterke følelser overfor dagligdagse hendelser, kan du være 99 prosent sikker på at det dreier seg om haimusikk. Da trenger du en time-out for å roe deg ned slik at du kan tenke klarere.*

En spesiell utfordring for mødre er at barnets redsel kan utløse haimusikk hos mor. Mor kan bli forvirret på om situasjonen er farlig for barnet eller ikke. Hun må sortere mellom situasjoner der hun trenger å tenke på sikkerhet for barna, og situasjoner der det er viktig å signalisere overfor barna at situasjonen er trygg.

Et eksempel: *Jeg har fått et problem med den yngste sønnen min. Sønnen min vil plutselig ikke gå på skolen. Han har fått ny lærer og sier han er redd den nye læreren. Jeg har prøvd å finne ut om det har skjedd noe, men kan ikke finne noen grunn til at han skal være redd. Det kan være at han reagerer bare fordi han er ny, og at det er uvant, men jeg er så redd for å presse ham til skolen og påføre ham et nytt traume. Han har opplevd så mye i det korte livet sitt.*

Ved å bruke sirkelen til å utforske om det er grunn til å tro at barnet har behov for mer støtte for å utforske, eller om det er grunn til å tro at barnet har en reell grunn til å være redd og dermed trenger trøst og beskyttelse, kan være en nyttig måte for å hjelpe å sortere reell fare fra uro hos barnet som er knyttet til naturlige utviklings-behov.

Barnas traumereaksjoner

Kunnskapen om hvordan volden har gjort barna utrygge, har vært sentral i arbeid med foreldreskap i en familievoldskontekst. Gruppelederne har gjennom sin kjennskap til tilknytning og konsekvenser av vold hele veien hatt i bakhodet hvordan volden er en viktig ramme for å forstå flere av historiene gruppedeltakerne forteller om barna sine. Dette temaet er ikke spesielt fokusert på i COS-P, men har vist seg nødvendig å være oppmerksom på ved foreldrearbeid i dette feltet.

Et tilbakevendende spørsmål fra fedrene når de begynner å observere barna sine, er hvorfor barna fortsatt er redde når volden har tatt slutt. Mødrene på sin side har noen ganger hatt vanskelig for å trygge barna på at faren er over, fordi de selv fortsatt er i alarmberedskap. I møte med både mødrene og fedrene har det vært viktig å snakke om hvordan traumefungeringen også gjelder barna, og at det kan være forskjell på hode og kropp. Hodet

kan tro at faren er over, mens kroppen er i full alarm. Vi har gitt klientene kunnskap om hvordan amygdala (hjernens alarmsentral) virker, hva som er dens funksjon, og hvordan den skanner etter tegn på fare. En naturlig følge av denne jobbingen har vært å jobbe med å ha tålmodighet for barnas reaksjoner selv om man tenker de ikke samsvarer med den aktuelle situasjonen, og sammen utforske hva barna kan trenge i disse situasjonene.

Hvordan relasjonen til partner eller ekspartner påvirker barna

Et tema som har vist seg nødvendig å være oppmerksom på ved arbeid med voldsutøvende fedre, er hvordan relasjonen til partner eller ekspartner påvirker barnas opplevelse av trygghet. Klientene vi har jobbet med, har vært lite bevisst på hvordan deres egen relasjon til partneren eller den tidligere partneren påvirker barna. Det har imidlertid kommet tydelig frem gjennom samtale og observasjon av barna at de i stor grad påvirkes av hvordan foreldrene klarer å snakke sammen og eventuelt samarbeide. Blant annet kan barna oppleve det utrygt og vanskelig å høre på at far snakker nedsettende om mor, de kan også trigges dersom foreldrene har høylytte diskusjoner, selv om volden har tatt slutt, fordi hendelsen minner om situasjoner som har vært farlige tidligere. I arbeidet med fedrene ble vi tidlig oppmerksom på at dette var et tema som måtte adresseres i gruppene. Sammen med klientene brukte vi sirkelen til å utforske hvordan det var for barna å høre på at de snakket nedsettende om mødrene deres, for å hjelpe klientene til å øke refleksjonsnivået rundt disse situasjonene.

Når det gjelder mødrenes relasjon til partner eller ekspartner og hvordan denne påvirker barna, er dette komplisert. Mødre uttrykker ofte utrygghet angående kontakt-en barna har med far. Ofte kan dette være en betimelig frykt som omhandler barnas sikkerhet og hvordan mødrene kan ivareta den. Andre ganger kan denne frykten mer være et utslag av at mødrene er høyaktivert og har problemer med å skille ut hva som er virkelig fare. Før mor får hjelp til dette sorteringsarbeidet, er det lite hensiktsmessig å arbeide med andre temaer som omhandler hvordan hennes relasjon til far påvirker barna. For at mødrene skal kunne arbeide med seg selv som omsorgspersoner og med relasjonen til barna på kurset, har vi sett det nødvendig for flere å ha en individualterapeut parallelt som kan arbeide med disse spørsmålene. Dette er et stort tema for mange mødre, og det krever ofte at flere instanser er involvert.

Gruppeledernes rolle i gruppene

Være ledere for foreldrene

En av hovedoppgavene til gruppelederne ved denne typen arbeid er som ved annet psykologisk endringsarbeid å skape trygghet i gruppen. Den nødvendige tryggheten må eksistere både mellom gruppedeltakerne og mellom gruppedeltakerne og gruppelederne. Fokuset på trygghet i gruppen gjør seg imidlertid spesielt gjeldende fordi foreldreskap som tema oppleves svært sårbart, og fordi vi jobber med foreldre som ofte skammer seg. Et slikt grunnleggende fokus på å skape trygghet rundt arbeidet som skal gjøres, er også i tråd med et tilknytningsperspektiv. På samme måte som barn veksler mellom å utforske verden og å beskytte seg ved behov, vil foreldrene også veksle. Endring betinger at klienten er trygg nok til å utforske alternativer til dagens praksis. Når klientenes tilknytningssystem har blitt aktivert i timene, det vil si at de for eksempel kan ha hatt behov for å dele vonde følelser eller behov for hjelp til å forstå egne følelser, har vi forsøkt å tilby det. Dette hjelper klientene til å regulere følelser i situasjonen, noe som hjelper dem tilbake til en posisjon der de kan utforske og være tilgjengelig for endring.

Det har vært nyttig å bruke sirkelen som en metafor for oss gruppeledere, både for å forstå hva klientene strever med i timene, og for å forstå hvilken rolle vi som ledere trenger å innta for å skape trygghet. På samme måte som det for foreldre er lettere å møte barnas behov der de er tydelig kommunisert, er det lettere å møte klientenes behov dersom de vises tydelig, og ikke kamufleres. Det er imidlertid ikke alltid tilfellet. De aller fleste av foreldrene vi har jobbet med i dette prosjektet, har selv med seg en brokete tilknytningshistorie, med kraftfulle erfaringer med at ulike behov ikke er trygge å kommunisere, som det å vise seg svak eller å trenge andre. Det reiser umiddelbart et utfordrende spørsmål for terapeuten: Hvordan støtte en person som ikke orker å anerkjenne at han trenger noe? Vi har i gruppene forsøkt å forstå hva klientene har behov for i situasjonen, og samtidig vurdere hvordan vi kan møte behovet på en måte som klientene kan tåle.

Eksempel: *Flere av mennene vi har jobbet med, har nærmest vært fobiske mot ivaretakelse, samtidig som de på andre måter har uttrykt behov for kontakt og anerkjennelse. En typisk respons dersom en av gruppelederne spurte gruppen om de syntes det var tøft å jobbe med foreldreskapet sitt, kunne være å svare: "Slutt og dill med det der! Hvorfor skal dere hele tida gnåle om at vi synes det er tøft? Det er ikke tøft. Vi sier fra om det er tøft. Dere må bare kjøre på, slutte å spørre om det hele tida." Dette kunne de uttrykte samtidig som det kunne være tydelig på gruppen og også på mannen selv at de syntes tematikken var tøff, og at de ble berørt av den. Løsningen på å møte en slik respons ble å holde fast ved at dette var tematikk som kunne være tøff å jobbe med, samtidig som vi anerkjente at det kanskje ikke kjentes slik for alle. Det virket som det var lettere for disse mennene å ta imot støtte dersom vi nedtonet det emosjonelle uttrykket når vi berørte disse temaene. Vi ga verbal og non-verbal anerkjennelse på en litt "forretningsmessig" måte.*

En annen erfaring i arbeidet var hvor viktig det var for deltakerne at vi som ledere tok tydelig ledelse i gruppene. Dette innebar at vi lagde en tydelig struktur for gruppene, tok ansvar for hvilke temaer vi skulle inn i, hvor langt vi gikk inn i ulike temaer, og stoppet klientene dersom gruppen utviklet tendenser til gruppeatferd som var lite konstruktiv for arbeidet som skulle gjøres. Det ble gjennom arbeidet tydelig at det var viktig for tryggheтsfølelsen til klientene at vi gjorde denne jobben. Vi har hatt flere erfaringer med at det gikk greit å ta ledelse i gruppen, parallelt med erfaringer der vi har måttet jobbe hardere for å holde på dette fokuset. Et eksempel er når en gruppe utvikler en humor som skaper utrygghet. Gruppedeltakerne kan være harde mot hverandre, men denne hardheten blir presentert som spøk/humor og er dermed vanskelig å ta opp som ubehagelig for den som blir utsatt for humoren. Videre kan det utvikles en kultur som ikke tillater tilknytningsbehov. I slike grupper er det spesielt nødvendig å holde på strukturen og være tydelig på hva vi skal jobbe med når, samt ha en tydelig ansvarsfordeling mellom gruppelederne. Det er viktig å finne balansen mellom å være "de strenge moralske tantene" som mister all troverdighet fordi de ikke tåler en spøk, og å være ettergivende gruppeledere som ikke klarer å ta tak, og som dermed bidrar til å skape utrygghet.

Stimulere til refleksjon og nysgjerrighet

Som tidligere beskrevet tyder forskning på at høy grad av reflekterende fungering synes å være en sentral faktor for hva slags kvalitet tilknytningsbåndet mellom forelder og barn har, fordi dette er den bakenforliggende egenskapen som i stor grad styrer foreldrerens oppfatning av barnets behov og dermed hvordan forelderen møter barnet. I gruppene har en sentral oppgave for gruppelederne vært å holde fokus på hvordan de best mulig kan hjelpe foreldrene til å styrke refleksjonen rundt barna og barnas behov. Som tidligere nevnt har viktige grep i den forbindelse vært å gi foreldrene i oppgave å observere barnet

sitt og komme tilbake til gruppen med historier om hva de så, samt å hjelpe klientene med affektregulering når sterk affekt har vært til hinder for gode refleksjoner. Imidlertid har denne oppgaven tidvis vist seg utfordrende. Som hjelper for voldsutøvende fedre kan man stadig kjenne på sterke følelser knyttet til måter de oppfatter barna sine på, eller fortellinger om hvordan de har løst ulike situ-asjoner, og man kan få lyst til at de skal forstå med en gang at det de tenker og måten de håndterer barna på, gjør barna utrygge. Mødrene på sin side har ofte kommet med en bestilling på å få konkrete råd og løsninger på ulike problemstillinger. Det er ingen grunn til å tro at vi får til endringer ved å fortelle foreldrene hvordan de skal forstå barna sine. Dette fordi mange ulike fortolkninger kan være riktige, men først og fremst fordi endring er mer sannsynlig hvis foreldrene selv blir nysgjerrige på barna og deres behov, og begynner å reflektere. Refleksjon er et verktøy man kan ta med seg og bruke i mange ulike situasjoner. Situasjonsspesifikke "fasiter" fortalt av en fagperson lar seg derimot sjelden generalisere til andre situasjoner. Hvordan vi har lykkes med å skape et godt klima for refleksjon i gruppene, har sannsynligvis både handlet om inntak og forberedelser til gruppene, i tillegg til bevissthet rundt hvordan vi kan fremme refleksjon gjennom vår måte å kommunisere på.

For å ivareta ønsket om å hjelpe klientene og styrke deres reflekterende fungering har det vært nyttig for oss som terapeuter å innta en holdning der vi forsøker å legge fra oss ønsket om at klienten skal forstå barnet på samme måte som oss eller som faglitteraturen, og å stille oss åpne og nysgjerrige til klientenes forståelse. For å hjelpe frem refleksjon har vi aktivt stilt spørsmål for å utdype bakgrunnen for klientens fortolkning. *Så da tenkte du at han ga blaffen i deg. Hva var det han gjorde som fikk deg til å tro det?* Når klienten utdyper hva som er bakgrunnen for fortolkningen av barnets atferd, har vi undersøkt om klienten eller noen andre i gruppen tenker det kan være andre måter å fortolke barnets beskrevne atferd på. Som terapeut kan det kjennes svært fristende å få klienten til å endre forståelse av barnet slik vi ønsker. Øvelsen for gruppelederne har derfor hele veien vært å minne seg selv på at all refleksjon er bra og et skritt i riktig retning. Imidlertid vil det noen ganger være nødvendig som gruppeleder å være tydelig på hva vi vet om barns behov og utvikling. Dette er spesielt i situasjoner der vi gjennom historien til forelderen får tanker om at barnet har vært skremt, og forelderen ikke får til å reflektere over dette selv. Da kan det komme til et punkt hvor vi er tydelige på hvordan vi forstår situasjonen og barnet, og sier noe i
retning av: *Du beskriver at datteren din ble veldig medgjørlig og grei etter at du hadde vært sint og skreket til henne. Det du beskriver, er en veldig skremmende situasjon, og jeg tror hun ble redd. Barn som har vært mye skremt, vil ofte vise redsel gjennom å underkaste seg, det er deres måte å forsøke å gjøre situasjonen mindre farlig på.* I enkelte tilfeller er det nødvendig å ha individuelle samtaler med klienten og barnets mor og vurdere
sikkerheten på nytt.

Anbefalinger til gruppelederne:

- være bærer av håp og anerkjenne deltakernes strev
- holde fast ved en tydelig struktur
- oppfordre til refleksjon
- være tydelig på barns behov, særlig når vi tror de er blitt skremt
- vurdere sikkerheten underveis

5. Evaluering og resultater

Vi har grundig evaluert arbeidet med klientene i dette prosjektet. Innenfor dette fagfeltet finnes det lite dokumentasjon, og det er behov for mer forskning for å finne ut hva som er effektive metoder. Vårt arbeid er ikke gjort innenfor en forskningsramme, men vi mener resultatene kan gi en pekepinn om nytteverdien av en tilknytningsbasert tilnærmingsmåte. Nedenfor presenterer vi resultatet av disse evaluering-ene. Evalueringen av fedre- og mødregrupper er noe forskjellig, derfor har vi skilt dem fra hverandre i denne fremstillingen. Vurderinger av funnene vil drøftes i diskusjonsdelen.

Evaluering av fedregrupper

Evalueringen har hatt følgende innhold:

- gjennomgang og analyse av samspillobservasjoner og Circle of Security Interview (COSI) tatt opp både før og etter kurset
- evalueringsskjema utfylt av fedrene etter gjennomført kurs
- loggbøker med beskrivelse av hvert møte
- gjennomgang av opptak av samtlige kursganger

Deltakernes kommentarer til kurset

Underveis i kursene ga kursdeltakere ofte spontant uttrykk for at temaene vi gikk igjennom, var helt nytt for dem og svært nyttig. Flere kommenterte at denne informasjonen om barns utvikling og om foreldrerollen var noe de burde ha fått kjennskap til før de fikk barn, og mange mente at dette var noe alle foreldre burde få kjennskap til.

Evaluering av kurset var et sentralt tema på det siste gruppemøte. Deltakerne fylte ut et spørreskjema (se appendiks) med vekt på egen opplevelse av endring hos seg og barna. Her er noen eksempler fra fedrenes evaluering:

Er det noen øyeblikk fra selve kurset som har gitt deg spesielt mye?

Videoen med barna våre ("You are so beautiful") fikk opp øynene mine – fra dårlig samvittighet til godfølelse
Dele historier fra hverdagen

Hva var vanskeligst/tøffest for deg av temaene som kurset har tatt opp?

Følte meg slem mot barna ved oppstart
Å finne ut av egen utilstrekkelighet
Barnas trygghetsbehov

Tror du barna har merket endringer hos deg etter at kurset startet (og på hvilken måte)?

Jeg er blitt en roligere person som har større fokus på å stoppe opp og tenke før jeg reagerer – jeg tror dette merkes godt hos barna
Mindre sinne, stress, sårhet

Har du merket endringer hos barna etter at kurset startet?
De ytrer seg og sier ifra hvis de er uenige
Blitt roligere/tryggere, og vi kommuniserer bedre

Er det noe av det du har lært,
som du kommer til å bruke videre om en måned? Om et år?
Jeg kommer til å stoppe opp og tenke før jeg agerer
Ja, så lenge jeg er bevisst på sirkelen, og sirkler ser jeg både hos oss og andre daglig
Se deres behov, lytte mer til dem, være til stede

I tillegg gjennomgikk vi temaene fra COS-DVD og ba om tilbakemelding på hvilke temaer gruppemedlemmene hadde hatt mest utbytte av. I denne tilbakemeldingen vektla deltakerne de samme temaene som mest nyttige. Det som fremheves som mest sentralt, har vært:

- opplæring i og trening på trygghetssirkelen
- kunnskap om traumetriggere (haimusikk)
- trening på gjenkjennelse og håndtering av haimusikk
- foreldrerollen, med vekt på utfordringer med å bli for hard eller for unnvikende
- håp/skam
- filmen med samspill mellom dem og barna (”You are so beautiful”)

Samspillobservasjon før og etter kurset
En observasjon av samspill mellom barn og foreldre hvor tilknytningskvaliteten blir vurdert, er nyttig for å kunne si noe om en eventuell endring etter et kurs. Som tidligere nevnt har vi benyttet oss av samspillobservasjonen “fremmed rom”. Vi har analysert film-opptakene av samspillet med analyseverktøyet “Safe Haven / Secure Base” (Marvin og Whelan 2008).

Fremmed rom-observasjonen før kurset viser samspill som vi vurderte som utrygg unnvikende tilknytning (A) og desorganisert tilknytning (D). Uttrygg unnvikende tilknytning ser vi i samspill der det i situasjoner hvor det er grunn til å anta at barnet er utrygt og har behov for ivaretakelse fra faren, ikke gir noen signaler på dette behovet, men snarere på det motsatte – at det ikke har behov for beskyttelse, men behov for utforskning. Fedrene i våre samspillopptak viser i liten grad at de forstår dette feil-signalet hos barna. De går oftest ikke inn og gjetter på hva barna kan ha behov for, men ser ut til å godta at barna tilsynelatende ikke har tilknytningsbehov.Desorganisert tilknytning kan utvikles hos barn som følge av foreldres vedvarende mangel på ledelse, ved enten å skremme barnet, unnlate å lede barnet eller melde seg ut av foreldrerollen. I noen av samspillene ser vi barn med kjennetegn på desorganisert tilknytning. Barna forsøker på ulike måter å organisere samspillet for å gjøre det tryggest mulig for seg selv. Vi ser barn som kommanderer eller dirigerer far, organiserer samspillet gjennomgående, viser forakt for far, er underdanige og lydige, og viser underholdende atferd. Vi ser også eksempler på barn som stivner til i kroppen eller skvetter i samspill med far, tilsynelatende uten at det er grunn til å være redd i situasjonen.

Med ett unntak vurderes alle samspill etter kurset som bedre enn før kurset med tanke på tilknytningskvalitet. Vi ser mer trygt samspill og mindre tegn på desorganisert samspill. Flere av samspillene ser ut til å være underveis mot trygg tilknytning. Det er allikevel noen samspill som selv om de vurderes som bedre, fremdeles vurderes som forholdsvis dårlige, utrygge og unnvikende samspill (A) med innslag av desorganisert atferd.

Evaluering av COSI før og etter kurs
Deltakerne ble intervjuet med COSI før og etter kurset. Intervjuene viser forskjellig grad av reflekterende fungering hos deltakerne både før og etter kurset. Før kurset ser vi på gruppenivå at hovedutfordringen er å skille egne opplevelser fra barnets opp-levelser. Fedrene sliter i ulik grad med forståelsen av at barnet kan ha andre følelser og tanker enn dem selv. Dette ser ut til å føre til en jevnt over liten grad av sensitivitet for barnets behov, tanker og intensjoner. Enkelte reflekterer også lite rundt egne behov og følelser. Andre deltakere reflekterer mer både om egne og barnets tilstander, men det er lite utbrodert. Enkelte fedres reflektive fungering ser ut til å variere i løpet av intervjuet. I deler av intervjuet ser den reflektive fungeringen ut til å kollapse. Det kan synes som dette skjer der et tema i intervjuet trigger far.

I COSI etter kurset ser vi hos de fleste en bedret reflekterende fungering. Hos noen vurderes endringen som tydelig, hos andre er den atskillig svakere. Hos noen av de fedrene vi mener har en bedret reflekterende fungering etter kurset, er det likevel fortsatt slik at intervjuspørsmål eller tema fedrene kommer inn på som trigger dem, ser ut til å påvirke den reflektive fungeringen betydelig; for enkelte i retning av kollaps. Andre intervjuer bærer preg av stabilt bedret reflekterende fungering. Størst endring ser på gruppenivå ut til å gjelde evnen til å skille barnets indre verden fra ens egen skarpere. Evnen til å reflektere over barnets behov, tanker og følelser og hvordan far og barn påvirkes gjensidig av hverandres indre verden, er noe bedret. Et eksempel er en far som reflekterer over hvordan egen tidligere voldsutøvelse fortsatt kan virke inn på barnet i form av engstelighet. Han tenker at barnet avpasser måter å snakke til faren på ut fra tidligere erfaringer om hva som har vært farlig. Selv om far vet med seg selv at det ikke er farlig lenger, reflekterer han over hvordan sønnen ikke nødvendigvis føler det slik, og derfor er mer forsiktig. Far opplever sårhet når han tenker på dette.

Samspillobservasjon og COSI etter kurset, sett i sammenheng
I materialet ser vi en sammenheng mellom refleksjonsnivået i COSI og hva vi ser under samspillobservasjonene. Der vi vurderer samspillet som jevnt over bedret, ser vi også at klienten reflekterer mer og har endret arbeidsmodellen av seg selv og barnet. Der vi ser variasjoner i samspillet – innslag av trygt, men også utrygt samspill, viser far i intervjuet bedret kapasitet til reflekterende fungering, men denne kollapser når spørsmål synes å virke triggende.

Evaluering av mødregrupper

Av ulike grunner har det vært vanskeligere å rekruttere mødre og å gjennomføre inntaksprosedyrer og evalueringsprosedyrer både før og etter kurset. I tillegg har det blant mødrene vært frafall og dårlig oppmøte. Dette gjør at vi ikke har godt grunnlag for å gjøre en evaluering av kursets effekt på relasjonen mellom mor og barn. Måter å forstå disse ulikhetene mellom mødre- og fedrearbeidet på drøftes i diskusjonsdelen.

Deltakernes kommentarer til kurset
Alle mødrene uttrykte at det var fint å treffe andre mødre og kunne snakke åpent. Samtidig uttrykte enkelte at de kunne bli overveldet av de andres historier om sine barn. Å ta i bruk trygghetssirkelen har vært inspirerende for mødrene. De har stor tilgang til historier om barna sine og er interessert i å se etter hva slags behov barna har for dem i ulike situasjoner. Mødrene har bidratt med mange eksempler fra barnas liv hvor vold og uttrygghet er representert.

Temaer som mødrene syntes var spesielt nyttige, var trygghetssirkelen i seg selv, barns signaler og feilsignaler, barns behov for organisering av følelser, lederskap som forelder og når mor handler ut fra triggere. Mødrene ga uttrykk for at DVD-materialet var nyttig.

Samspillobservasjon
Vi har ikke fått gjennomført mange nok opptak før og etter kurs til at vi har grunnlag for å beskrive eventuell endring. Av de opptakene vi fikk gjort i forkant av kurs, vil ingen karakteriseres som desorganisert (D). Vi ser at noen av barna har trekk mot utrygg unnvikende tilknytning (A), og det er også tegn på utrygg ambivalent tilknytning (C), men alle opptakene har mange elementer av trygt samspill, og vi vurderer kvaliteten på barnas tilknytning til mødrene som generelt tryggere enn den vi så i gruppen med fedre.

Analyse av COSI før og etter kurset
Vi har ikke fått gjennomført nok intervjuer før og etter til at vi har grunnlag for å beskrive endring. Inntrykket fra de intervjuene vi har, er at mødrenes reflektive fungering generelt er relativt god, og at de evner å se situasjoner fra barnets vinkel. Samtidig ser vi stadige eksempler på at mentaliseringskapasiteten svekkes når spørsmålene utløser en overveldelse eller traumereaksjoner hos mor.

6. Oppsummerende diskusjon

Vi har beskrevet familievoldsfeltet nasjonalt og internasjonalt som et felt hvor arbeid med foreldreskap er kommet meget kort. Dette tross omfattende kunnskap om hvordan familievold kan skade barns tilknytning til foreldre og foreldres omsorgskapasitet. En sentral utfordring i feltet er hvordan man kan komme i posisjon til å snakke om barna med foreldre der det er vold; et nødvendig utgangspunkt for å kunne arbeide med endringer.

Vi har ønsket å utforske om en tilknytningsbasert tilnærming, COS-P-kurs, kan bidra til at foreldre som sliter med å beskytte barna sine, kan få hjelp slik at barna blir tryggere. I det følgende vil vi se på hva vi oppsummert tenker om muligheter, begrensinger og utfordringer i et slikt arbeid. Siden det har vært mange ulikheter i gjennomføringen av fedre- og mødregrupper, drøftes de hver for seg.

COS-P for fedre som utøver vold

Det mest entydige positive resultatet av vårt arbeid med COS-P i fedregrupper er at dette materialet engasjerer fedre. Oppmøtet i fedregruppene har vært bra, det har ikke vært frafall, og de fleste fedrene har jobbet aktivt med tematikken både på kurset og hjemme. Tematikken COS-P berører, oppleves relevant for fedre som har utøvd vold og er egnet til å hjelpe fedre til å holde et vedvarende fokus på barna sine.

Samtlige av fedrene som deltok på COS-kurs, hadde mottatt et ordinært tilbud på ATV først. Flere kunne fortelle om en innledende skepsis til å skulle arbeide med egen volds-problematikk som gradvis hadde endret seg. Vi tenker at denne endringen i en første fase av behandling blant annet kan handle om et innledende alliansearbeid. Fedrene ga inn-trykk av å ha tillit til behandlere ved ATV, de ble vurdert som motivert for arbeid med seg selv som fedre og hadde alle et forhold til at voldsutøvelsen var deres ansvar, om enn i varierende grad. Innledningsvis via samtale og via intervju med COSI kom det frem en klar bestilling fra samtlige fedre som fikk anledning til å delta på kurs – de ville ikke skremme barna sine. Vi har erfaring med at menn som ikke hadde arbeidet med egen voldsutøvelse i forkant, ikke kunne formulere en så tydelig bestilling på egne vegne og dermed heller ikke ble vurdert som klare for materialet i våre kurs. Det er en klar fordel, antagelig en forutsetning for å kunne nyttiggjøre seg COS-P, at deltakeren i forkant har jobbet med voldsutøvelsen. Det er sannsynligvis ikke lengden på dette forutgående arbeidet som er avgjørende, men at fedre gjennom denne behandlingen er kommet i gang med allianse- og ansvars-arbeidet. Uten tilstrekkelig alliansearbeid i forkant har vi erfart at mange menn raskt kan begynne å forsvare seg når temaet barn kommer opp. På COS-P-kurset kommer vi forholdsvis raskt og veldig direkte inn på ganske sårbare tema. De mennene som har deltatt på våre kurs, har alle gitt uttrykk for at de på ulike måter helt fra starten av har blitt sterkt emosjonelt berørt av tematikken på kursene. Det er grunn til å anta at temaene mest sannsynlig ved enkelte anledninger har vært for krevende følelses-messig for noen av deltakerne. De har likevel blitt værende på kurset. Selv om kurslederne har arbeidet med å trygge relasjonen til gruppedeltakerne underveis, tror vi i tillegg at slike forholdsvis korte kurs med en tematikk som er egnet til å vekke sterke følelser, er avhengig av et godt relasjonelt forarbeid, et påbegynt ansvarsarbeid og en klar bestilling for å lykkes.

Vi ser at det er viktig å jobbe frem en konkret motivasjon/bestilling sammen med kursdeltakerne innledningsvis. Det har vist seg at et intervju tilsvarende COSI er nyttig i denne sammenheng. Denne bestillingen har vært god å vise tilbake til underveis i kurset når deltakerne har tvilt på seg selv eller har kjent på hvor mye det koster å gjøre denne jobben, og hvor de har strevd med å ta ansvar.

Den subjektive opplevelsen hos fedre synes gjennomgående å være at de ser positive endringer både hos seg selv og barna etter kurset. Dette er i tråd med vår vurdering, COS-P ser ut til å ha bidratt til positive endringer med tanke på både tryggere samspill og bedre evne til å innta barnas perspektiv hos de fleste deltakerne. Med tanke på at de kun har deltatt på et kurs av forholdsvis kort varighet, kan dette sies å være et godt resultat. Vi vurderer det samtidig slik at mange fedre vil trenge mer for å oppnå varige endringer i relasjon til barna sine. Flere fedre vurderes som lite stabile når det gjelder reflekterende fungering ved kursets avslutning. Enkelte fedre rapporterte også om vold mot partner i løpet av eller etter kurset. Fedrene fikk parallelt med kurset et tilbud om individuell eller gruppebasert hjelp med voldsproblemet sitt. I slik behandling er ikke tilbakefall uvanlig i seg selv. Det viser likevel hvor lite stabil endringen fedrene har oppnådd, kan være. Vårt anliggende her blir hvor lite stabil situasjonen for barna kan bli som en følge av dette. Selv om fedrene selv kan ha kommet dit at ny vold forstås på en annen måte enn tidligere, blant annet når det gjelder ansvarstema, vil ny vold for barnas del sette en eventuell god utvikling i retning av å bli tryggere på pappa, mange steg tilbake.

Spørsmålet om hva som er et tilfredsstillende resultat, avhenger av hva målet med et slikt kurs skal være. Kurs vil trolig være nyttig for svært mange når målet er å holde fokus på barnas situasjon over noe tid. Videre vil det være nyttig for mange fedre når målet er å øke motivasjonen for å arbeide med eget foreldreskap som en del av voldsproblemet. Noen fedre vil kunne få hjelp til økt reflekterende fungering knyttet til barnet og relasjonen mellom seg selv og barnet, men vil være sårbare for relasjonelle triggere og tilbakefall. For denne gruppen anbefaler vi fokusert traumearbeid parallelt eller nært knyttet opp til kurset i tillegg til vanlig voldsarbeid. En del av fedrene har med seg svært utrygge omsorgs-erfaringer fra egen oppvekst og kan selv ha hatt en desorganisert tilknytning til en av eller begge egne foreldre. Det er naturlig at det for mange vil kreve mer enn et kurs å reparere disse relasjonelle skadene – de vil trenge langvarig mentaliseringsbasert terapi. For en del vil vi tenke at det ikke vil la seg gjøre å reparere skadene tilstrekkelig til at far blir en trygg omsorgsperson for sine barn.

For en gruppe klienter med en oppvekst preget av mindre grad av utrygghet, og med bedre relasjonell kompetanse generelt som voksenperson, vil et foreldrekurs kunne stimulere til betydelige endringer i retning av tryggere omsorgsutøvelse. Vi ser en stabil endring hos noen fedre både i retning av tryggere samspill med barnet og høyere reflekterende fungering på COSI. Dette er fedre som før kursoppstart viste mindre variasjon i reflekterende fungering, og hvor vi ikke så desorganisert samspill i barn–foreldre-observasjonen. Vi har heller ikke informasjon om at disse fedrene hadde utøvd alvorlig vold mot sin partner. Fedrene fremstår mindre traumatisert relasjonelt sett. Det ser ut til at denne gruppen fedre har mest nytte av COS-P-kurs med tanke på stabile endringer.

COS-P for mødre som er blitt utsatt for vold

Fordi det blant klientene på ATV er flere fedre enn mødre, var det betydelig færre klienter å rekruttere internt til mødregrupper. For å rekruttere mødre til kurs måtte vi gå bredere ut enn ved rekruttering av fedre. Noen mødre ble rekruttert via tilbudet til voldsutsatte på ATV, noen tok kontakt etter at vi annonserte på ATVs hjemmeside, og andre ble henvist fra barnevernet. Dette innebar en variasjon i hvorvidt mødrene hadde mottatt et tilbud tidligere knyttet til det å være voldsutsatt. De fleste som hadde mottatt et slikt tilbud tidligere, eller som mottok et terapitilbud på ATV parallelt med mødrekurset, hadde gått kortere i terapi enn fedrene. Det var varierende oppmøte i mødregruppene, og det var noe frafall. Videre opplevde vi noen utfordringer med å hjelpe mødrene til å holde fokus på egen morsutøvelse. Vi har ulike mulige forklaringer på dette og noen tanker om hva som må til for å lykkes med mødrearbeidet.

Mødrenes begrunnelse for deltakelse på kurs var sammensatt, men var primært ikke fundert i et ønske å arbeide med utfordringer i relasjonen mellom dem selv og barnet. For de fleste fedrene erfarte vi at de hadde en lik bestilling for hva de ønsket med å gå på pappakurset; å ikke skremme barna sine. Hos mødrene fant vi ikke en slik felles motivasjon som gikk på deres egen morsutøvelse. Deres begrunnelser for deltakelse var mer ulik og sammensatt: I hvilken grad har barna tatt skade av volden? Hvordan ivareta barna etter det de har opplevd? Hvordan forholde seg til fars samvær med barna? Hvordan snakke med barna om volden som har skjedd? Vi så hos fedrene at det var viktig å kunne vende tilbake til egen motivasjon for arbeidet når temaene ble emosjonelt krevende. Vi opplevde med mødrene å mangle et lignende referansepunkt.

Materialet inviterer til refleksjon. Mødre som er i en uttrygg livssituasjon eller ikke har fått bearbeidet egne voldserfaringer tilstrekkelig, vil i stor grad ha en type krisefungering som gjør det krevende å gå inn i denne typen arbeid. De fleste mødrene som deltok på foreldrekurs, hadde ikke den samme forberedelsen som fedrene i form av et alliansearbeid i forkant og eller arbeid med voldsproblematikken. For kvinner som er blitt utsatt for vold, vil dette blant annet kunne dreie seg om stabiliseringsarbeid, sikkerhetstenkning og traumearbeid. Det er ingen grunn til å tro at mødre trenger dette forberedende arbeidet mindre enn fedrene, for å kunne emosjonelt tåle det direkte fokuset på egen morsrolle og egen morsutøvelse som tematikken i COS-P innebærer. Fedrene vi har jobbet med, har gitt uttrykk for en følelse av skam og skyld over hva de har utsatt barna for. Disse følelsene blir naturlig nok aktivert når relasjonen far–barn blir et tema. Vi tenker at alliansearbeidet vi gjorde med fedrene i forkant, var en forutsetning for å de kunne tolerere et slikt fokus over tid. Fokus på mor–barn-relasjonen har et enda større potensial til å utløse skam. Dette er mødre som ofte kjenner skam over å ikke ha klart å beskytte barna fra volden. I tillegg kan de kjenne på skam over at volden har påvirket / fortsetter å påvirke dem i den daglige omsorgsutøvelsen på ulike uheldige måter – de klarer ikke å være den moren de helst skulle være. Den kulturelle forventningen om at mødre skal mestre morsrollen, og fordømmelsen av henne hvis hun ikke gjør det (Stern 2000), bidrar ytterligere til mors opplevelse av skam. Vår erfaring er at det å snakke med mødre om skadevirkninger på omsorg vil kunne føre til emosjonell overveldelse dersom temaet kommer brått og uten forberedelse. Det er grunn til å tro at de fleste voldsutsatte mødre vil trenge et grundig alliansearbeid og et påbegynt arbeid med egen voldsutsatthet i forkant av kurs som COS-P. Det at vi i liten grad lyktes med å rekruttere kvinner som hadde mottatt et slikt forberedende terapitilbud, kan være noe av forklaringen på frafall og varierende oppmøte. Uten tilstrekkelig trygghet til ATV som behandlingssted eller til oss som kursholdere kan det ha blitt for vanskelig for en del mødre å delta på kurset.

En voldsutsatt mor har ikke ansvar for volden; hun er et offer for vold. Men hun har også ansvar for å beskytte barna sine. Når en mor blir utsatt for vold av partneren sin, innebærer dette også et angrep på omsorgen (Eriksen, Heltne og Steinsvåg 2011). Hvor hardt mors omsorg rammes av volden, vil variere og kan avhenge blant annet av mors oppvekst-historie og alvorligheten av volden (Torsteinson 2011). De fleste voldsutsatte mødre vil imidlertid ha behov for å arbeide med egen omsorgsutøvelse for barn. Vi tror det kan være en fare for at mors offerstatus kan komme til å overskygge arbeidet med å hjelpe henne til å tåle å forholde seg til egen omsorgsutøvelse og ansvaret for å beskytte barna. Skammen og ubehaget som utløses hos mor, kan bli et gjensidig tabu mellom terapeut og mor. De kan stå i fare for å vike unna omsorg som tema i terapien, det vil da bli vanskeligere å komme frem til en motivasjon som har fokus på mors rolle. For å arbeide frem en motivasjon vil det være lurt å introdusere omsorg og skam rundt egen omsorg som tema tidlig. Dette kan gjøres ved å normalisere fenomenet: *De fleste mødre sliter med omsorg for barn etter vold. Ofte kan man kjenne et sterkt ubehag ved å tenke på det. Mange orker ikke å tenke på det og vil helst ikke snakke om det. Likevel er det et tema det er viktig å snakke om slik at det blir mindre smertefullt, og slik at det blir mulig å finne måter å håndtere de mange utfordringene en voldsutsatt mor kan stå overfor i omsorgen for barn.* For å komme frem til gode bestillinger må hjelperen utforske sammen med mor på hvilken måte hennes morsutøvelse er blitt rammet av volden og livssituasjonen hun har vært i. Dette arbeidet krever tillit, og hjelperen må forstå at dette er god hjelp for mor, og ikke tenke at dette er et arbeid som bare påfører mor mer smerte.

7. Konklusjon

COS-P virker lovende som metode i arbeid med foreldre i familier der det er vold, som en del av en helhetlig behandling. I møte med våre klienter ser vi at vi lykkes i å ha fokus over tid på barns behov, og metoden er egnet til å øke foreldrenes evne til å ta barnas perspektiv. Tilknytningstemaene i COS-P er svært relevante for foreldre som er utsatt for vold, eller som utøver vold. Det ser ut til at et grunnleggende alliansearbeid er viktig for å komme i posisjon for å arbeide med omsorg som tema. Videre er det nødvendig å bruke tid på å jobbe frem en motivasjon som handler om et ønske om å endre på egen omsorgsutøvelse. En forutsetning for arbeidet er at voldsutøvere har begynt arbeidet med å ta ansvar for egen voldsutøvelse. Det kan også se ut som det er nødvendig at voldsutsatte har begynt et krise- og traume-arbeid som omfatter fokus på sortering av ansvar for vold og ansvar for beskyttelse av barna. Vi anbefaler å evaluere tiltaket i form av metodikk for å vurdere samspill i tillegg til strukturerte samtaler med foreldrene.

Referanser

Aber, J.L, Slade, A., Berger, B., Bresgi, I. og Kaplan, M. (1985). *The Parent Development Interview*. Unpublished Manuscript.

Areán, J.C. og Davis, L. (2007). Working With Fathers in Batterer Intervention Programs: Lessons From the Fathering After Violence Project. I: J.L. Edleson og O.L. Williams (red.). *Parenting by Men Who Batter. New Directions for Assessment and Intervention*. Oxford: Oxford University Press

Aschjem, Ø. og Tobiassen Sanna, W. (2009). *Ikke lenger alene. Veileder i gruppebehandling av barn som lever med vold i familien*. Utgitt av prosjektet "Barn som lever med vold i familien", et samarbeidsprosjekt mellom Alternativ til Vold (ATV) og Senter for Krisepsykologi (SfK), finansiert av Barne- og likestillingsdepartementet (BLD). Kan lastes ned fritt på nettsidene til ATV og SfK, eller hentes i innbundet utgave samme steder.

Askeland, I.R., Evang, A. og Heir, T. (2010). Association of Violence Against Partner and Former Victim Experiences: A sample of Clients Voluntarily Attending Therapy. *Journal of Interpersonal Violence*, first published online June 28, 2010.

Blindheim, A. (2011). Hvordan traumatisering påvirker hjernen. I: U. Heltne og P.Ø. Steinsvåg (red.). *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Side 51–60. Oslo: Universitetsforlaget

Bowlby, J. (1988). *A Secure Base. Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Routlegde.

Brandtzæg, I., Smith, L. og Torsteinson, S. (2011). *Mikroseparasjoner. Tilknytning og behandling*. Bergen: Fagbokforlaget.

Braarud, H.C. og Raundalen, M. (2011). Familievold og barns utvikling. Kunnskap fra forskning og praksis. I: U. Heltne og P.Ø. Steinsvåg. (red.). *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Side 41–50. Oslo: Universitetsforlaget

Busch, A.L. og Lieberman, A.F. (2007). Attachment and Trauma. An Integrated Approach to Treating Young Children Exposed to Family Violence. I: D. Oppenheim og D.F. Goldsmith (red.). *Attachment Theory in Clinical Work with Children. Bridging the Gap between Research and Practice*. New York: Guildford Press

Carlson, E.A. (1998). A Prospective Longitudinal Study of Attachment Disorganization/ Disorientation. *Child Development*, 69, 4, 1107–1128.

Cooper, G., Hoffman, K. og Powell, B. (2009). *Circle of Security Parenting. A Relationship Based Parenting Program*. Facilitator DVD Manual 4.0.

Cooper, G., Hoffman, K. og Powell, B. (2010). Nettside: www.circleofsecurity.net.

Crooks, C.V., Scott, K.L., Francis, K., Kelly, T. og Reid, M. (2006). Eliciting change in maltreating fathers: Goals, processes, and desired outcomes. *Cognitive and Behavioral Practice*, 13, 71–81.

Eriksen, I., Heltne, U. og Steinsvåg, P.Ø. (2011). Omsorg for barn i familier der far utsetter mor for vold. I: U. Heltne og P.Ø. Steinsvåg (red.). *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Side 81–92. Oslo: Universitetsforlaget

Eriksson, M. (2003). *I skuggan av pappa. Familjerätten och håndteringen av fäders våld*. Stehag: Förlags AB Gondolin.

Fisher, J. (2010). *Healing Broken Bonds: Traumatic Attachment and Affect Dysregulation*. Forelesning holdt oktober 2010, Thon Hotell Vika, Oslo.

Fonagy, P. (2001). Male Perpetrators of Violence Against Women: An Attachment Theory Perspective. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1, 7–27.

Fonagy, P. (2004). The Developmental Roots of Violence in the Failure of Mentalization. I: F. Pfäfflin og G. Adshead (red.). *A Matter of Security. The Application of Attachment Theory to Forensic Psychiatry and Psychotherapy*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Fonagy, P., Steele, M., Moran, G., Steele, H. og Higgitt, A. (1991). The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. *Infant Mental Health Journal*, 13, 200–216.

George, C., Kaplan, N., og Main, M. (1984, 1988, 1996). *The Adult Attachment Interview*. Unpublished Protocol. Department of Psychology, University of California at Berkeley.

Green, J. og Goldwyn, R. (2002). Annotation: Attachment disorganization and psychopathology: new findings in attachment research and their potential implications for developmental psychopathology in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43, 7, 835–846.

Harne, L. (2003). Childcare, Violence and Fathering – Are violent fathers who look after their children less likely to abuse? I: Klein, R. og Waller, B. (red.). *Gender, Conflict and Violence*. Wien: Studien Verlag.

Heltne, U. og Steinsvåg, P.Ø.(2011). *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hesse, E., Main, M., Abrams, K.Y. og Rifkin, A. (2003). Unresolved States Regarding Loss or Abuse can Have "Second Generation" Effects: Disorganization, Role Inversion and Frightening Ideation in the Offspring of Traumatized, Non-Maltreating Parents. I: M.F. Solomon og D.J. Siegel (red.). *Healing Trauma: Attachment: Mind, Body and Brain*. Side 57–106. New York: W.W. Norton & Company.

Holden, G.W. (2003). Children Exposed to Domestic Violence and Child Abuse: Terminology and Taxonomy. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6, 3, 151–160.

Holden, G., Barker, E.D. og Appel, A.E. (2010). Partner-Abusers as Fathers: Testing Hypotheses About Their Child Rearing and the Risk of Physical Child Abuse. *Partner Abuse*, 1 (2), 186–199.

Haaland, T., Claussen, S.-E. og Schei, B. (2005). *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. NIBR 2005:3.

Lieberman, A. og Amaya-Jackson, L. (2005). Reciprocal Influences on Attachment and Trauma. Using a Dual Lens in the Assessment and Treatment of Infants, Toddlers and Preschoolers. I: Berlin, L.J., Ziv, Y., Amaya-Jackson, L. og Greenberg, M.T. (red.). *Enhancing Early Attachments. Theory, Research, Intervention, and Policy*. Side 100–124. New York: Guildford Press.

Lieberman, A.F. og van Horn, P. (2005). *Don`t hit my mommy! A manual for Child-Parent Psychotherapy With Young Witnesses of Family Violence*. Washington: Zero to Three Press

Lyons-Ruth, K. og Jacobvitz, D. (1999). Attachment disorganization: Unresolved loss, relational violence and lapses in behavioral and attentional strategies. I: J. Cassidy og P.R. Shaver (red.). *The Handbook of Attachment*. Side 520–554. New York: The Guildford Press.

Lyons-Ruth, K., Bronfman, E. og Parson, E. (1999). Maternal frightened, frightening, or atypical behavior and disorganized infant attachment patterns. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 64, (3 Serial No. 258), 67–96.

Marvin, B. og Whelan, W. (2008). *Secure Base – Safe Haven Coding System*. Kurs holdt desember 2008. R-BUP SørØst, Oslo.

Ogden, P., Minton, K. og Pain, C. (2006). *Trauma and the Body. A Sensorimotor Approach to Psychotherapy.* New York: W.W. Norton & Company, Inc.

Peled, E. og Perel, G. (2007). A Conceptual Framework for Fathering Intervention With Men Who Batter. I: J.L. Edleson og O.L. Williams (red.). *Parenting by Men Who Batter. New Directions for Assessment and Intervention*. Oxford: Oxford University Press

Perry, B.D. (2001). The Neurodevelopmental Impact of Violence in Childhood. I: D. Schetky og E.P. Benedek (red.). T*extbook of Child and Adolescent Forensic Psychiatry*. Side 221–238. Washington, DC: American Psychiatric Press, Inc.

Powell, B. (2008). Circle of Security. 10-Day *Intensive Training*. Kurs holdt mai 2008, R-BUP Sør-Øst, Oslo.

Powell, B., Cooper, G., Hoffman, K. og Marvin, B. (2007). The Circle of Security Project. A case study – "It Hurts to Give That Which You Did Not Receive". I: D. Oppenheim og D.F. Goldsmith (red.). *Attachment Theory in Clinical Work with Children. Bridging the Gap between Research and Practice*. New York: The Guilford Press.

Råkil, M. (2006). Are men who use violence against their partners and children good enough fathers? The need for an integrated child perspective in the treatment work with men. I: C. Humphries og N. Stanley. *Domestic violence and Child Protection*. Side 190–202. London: Jessica Kingsley Publishers.

Salisbury, E.J., Henning, K. og Holdford, R. (2009). Fathering by Partner-Abusive Men. Attitudes on Children's Exposure to Interparental Conflict and Risk Factors for Child Abuse. *Child Maltreatment*, 14, 232–242.

Schechter, D.S., Coots, T., Zeanah, C., Davies, M., Coates, S.W., Trabka, K.A, Marshall, R.D., Liebowitz, M. og Myers, M.M. (2005). Maternal mental representations of the child in an inner-city clinical sample: Violence-related posttraumatic stress and reflective functioning. *Attachment & Human Development*, 7, 3, 313–331.

Scott, K.L. og Crooks, C.V. (2004). Effecting change on maltreating fathers: Critical principles for intervention planning. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 11, 95–111

Scott, K.L., Francis, K.J., Crooks, C.V., Paddon, M. og Wolfe, D.A. (2007). Guidelines for Intervention With Abusive Fathers. I: J.L. Edleson og O.L. Williams (red.). *Parenting by Men Who Batter. New Directions for Assessment and Intervention*. Oxford: Oxford University Press

Slade, A. (2005). Parental Reflective Functioning: An Introduction. *Attachment and Human Development*, 7, 269–281.

Slade, A., Aber, J.L., Bresgi, L., Berger, B. og Kaplan, M. (2004). *The Parent Development Interview-Revised*. Unpublished Protocol. The City University of New York.

Smith, L. (2002). *Tilknytning og barns utvikling*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Solomon, J. og George, C. (2000). Toward an Integrative Theory of Maternal Caregiving. I: J.D. Osofsky og E. Fitzgerald (red.). *WAIMH Handbook of Infant Mental Health*, 3, 324–367.

Stern, D. (2000). *En mor blir til*. Bergen: Fagbokforlaget

Torsteinson, S. (2011). Små barn utsatt for familievold. Fokus på diagnoser, psykobiologi og tilknytningspsykologi. I: U. Heltne og P.Ø. Steinsvåg (red.). *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Side 60–73. Oslo: Universitetsforlaget

Zeanah, C.H. og Benoit, D. (1995). Clinical Applications of a Parent Perception Interview in Infant Mental Health. *Child and Adolescent Clinics of North America*, 4, 539–554.

Appendiks

CIRCLE OF SECURITY®

FOREDRE SOM IVARETAR BARNS BEHOV

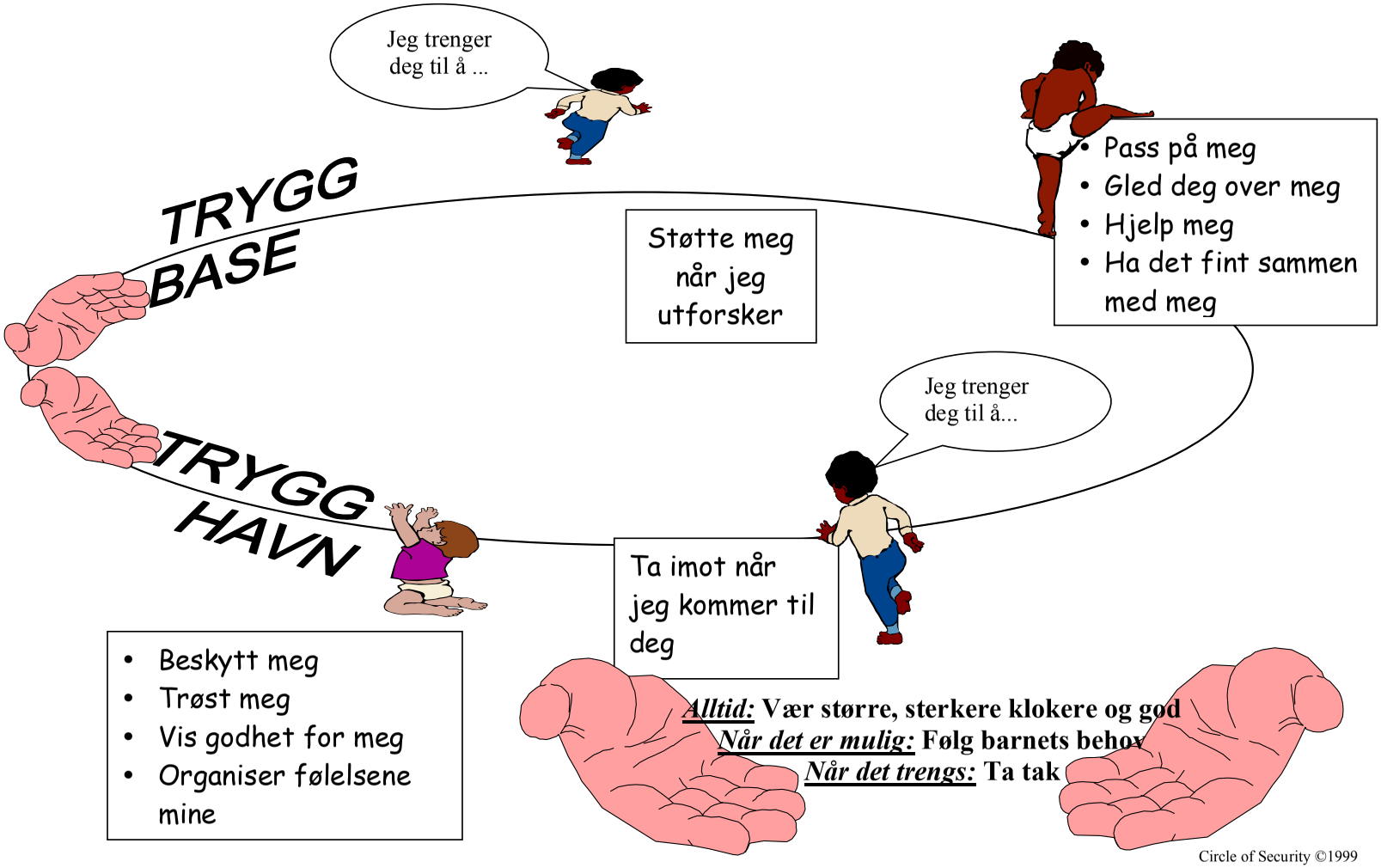

Circle of Security ©1999
For copyright information go to

Kurs for mødre

Vi starter med kurs for mødre hos Alternativ til Vold

Dato:

Kurset går over åtte ganger.

Vår erfaring er at mange klienter på ATV
som har barn, strever med foreldrerollen, og at volden
som har vært i familien, kan ha virket inn på hvordan
det har vært mulig å utøve sin morsrolle.

Gjennom kurset vil man få trening i å se barnas behov
og hvilken støtte og hvilke rammer barn trenger
i ulike situasjoner. Mødre som har gjennomgått kurset,
forstår bedre sine barns behov, og det gode samspillet
mellom mødre og barn øker.
Et trygt samspill mellom foreldre og barn
reduserer konflikter og vanskelige situasjoner
og er den viktigste støtten et barn har i sin utvikling.

Mødre som har deltatt på kurset, forteller at de etter
kurset føler seg tryggere på å utøve foreldrerollen.

Kursledere:

Ta gjerne kontakt med oss
for mer informasjon og en samtale!

Tlf.:
Adresse:

Til alle pappaer

Skulle du ønske at det fulgte bruksanvisning
med barnet ditt?

Nytt fra forskningsfronten:
Det følger en bruksanvisning med barnet ditt!

Lær deg å lese bruksanvisningen slik at du vet
mer om hva barnet ditt trenger.

Vi inviterer til kveldsseminar for å vise et redskap
du kan bruke til å forstå barnet ditt bedre.
Møt opp uten forhåndspåmelding.

Dato:
Tid:

Adresse:

For mer informasjon, ta kontakt med:

Tlf.:

Intervjuguide om barn og foreldre

Sett av en egen time til samtale om barnet og forholdet mellom forelderen og barnet. Forbered klienten i forkant av samtalen på at denne timen kun vil handle om dette. Hvis det er mange barn, velg ut det barnet det knytter seg flest bekymringer til, eller der forholdet oppleves som mest utfordrende.

Først noen spørsmål for å bli kjent med barnet.
Barnets utvikling:

- Svangerskapet – beskriv det. Hvordan opplevde forelderen svangerskapet? *Finn ut i hvilken grad barnet var ønsket.*
- Den første tiden – utfordringer? Barnets utvikling – når lærte barnet å sitte, gå, smile, snakke, osv.? *Prøv å få et inntrykk her av forelderens involvering med barnet fra starten av. Og hvorvidt barnet ble opplevd annerledes eller likt andre barn.*

Barnets personlighet / aksept av barnet

- Velg tre ord (adjektiver) for å beskrive barnets personlighet. Gi eksempler på hendelser som kan illustrere hvert av ordene.
- Hvem av foreldrene er barnet mest likt nå? På hvilke måter er barnets personlighet lik eller ulik hver av foreldrene? Kan du se spesielle familietrekk?
- Hva synes du er spesielt eller annerledes med barnet når du sammenligner med andre barn?

Forelderens forhold til barnet

- Velg tre ord (adjektiver) for å beskrive ditt forhold til barnet.
  (Forsøk å få forelderen til å gi så konkrete eksempler som mulig på hvert enkelt ord.)
- Har forholdet endret seg over tid? Hvilken av foreldrene står barnet nærmest nå?
- Hva gir deg mest glede ved å være forelder til barnet?
- Hva gir deg mest smerte eller vanskeligheter?
- Hvis du kunne forandre et aspekt ved forholdet ditt til barnet, hva ville det være?
  (Forsøk her å få fokus på forholdet, ikke på enten forelderen eller på barnet.)

Barnets atferd / trygg base

- Blir barnet noen gang stille eller trekker seg vekk fra deg?
  Hvis ja:
  Hva tror du hun/han føler i slike situasjoner?
  Hvorfor tror du han/hun gjør det?
  Hvordan føler du det når han/hun oppfører seg slik?
  Hva gjør du?
- Hva gjør barnet når hun/han blir ute av seg / svært lei seg / slår seg?
  Forsøk å få et konkret eksempel på en hendelse.
  Hva gjorde du da dette skjedde?
  Hva hadde du mest lyst til å gjøre?
  Hvordan følte du deg?

- Blir barnet noen gang klengete eller sutrete eller oppfører seg som om hun/han er yngre enn alderen?
  Hva tror du hun/han føler i slike situasjoner?
  Hvorfor tror du han/hun oppfører seg slik?
  Hvordan føler du det når han/hun oppfører seg slik?
  Hva gjør du i slike situasjoner?
- Blir barnet noen gang frustrert eller sint på deg?
  Hvordan er det for deg?
  Hvis du må gjette, hva tenker hun/han om deg når hun/han er sint eller irritert?
  Hva tenker du om deg selv?
  Er det noen gang øyeblikk hvor barnet er irritert eller sint på deg
  på en måte som er skremmende for deg?

Foreldres atferd

- Tror du at barnet vet når du er opprørt eller lei deg?
  Hvis ja:
  Hvordan vet hun/han det?
  Forsøker hun/han å trøste deg?
  Hvis ja:
  Hvordan?
  Hva føler du når du får slik trøst? (affektregulering, rollereversering)
  Når han/hun trøster deg, hva tenker du at hun/han føler? (empati)
- Alle foreldre har øyeblikk med irritasjon eller sinne overfor barna sine.
  Hvordan er det for deg?
  Hvis du må gjette, hva tenker barnet om deg i slike situasjoner?
  Hva tenker du om deg selv?
  Blir hun/han noen gang redd deg?
  Hvis ja:
  Hvordan merker du det?
  Hva gjør hun/han i slike situasjoner?
  Hvis ja:
  Kan du fortelle litt om deg? Hva gjør du?
- Kan du beskrive en gang barnet ditt var "umulig"?
  Hva gjorde du for å gjøre ting bedre?

Spesielle problemer / bekymringer / fremtiden

- Har barnet ditt hatt noen opplevelse som du tror har satt ham/henne tilbake på noe vis / vært et tilbakeslag? Hva får deg til å tro det? (Forsøk å finne ut om forelderen føler seg ansvarlig for det eventuelle tilbakeslaget.) Når du vet det du vet i dag, og hvis du fikk mulighet, hva ville du ha gjort annerledes?
- Når du ser fremover, hva tror du vil komme til å bli en utfordring i barnets utvikling? Hvorfor tror du det?
- Tenk et øyeblikk på barnet ditt som voksen. Hva er din største bekymring når det gjelder denne tiden?

Om volden

- Har barnet/barna noen gang vært til stede i huset/leiligheten under en voldsepisode?
  Hvis nei: Hvor var de?
  Hvis ja, men de sov:
  Når på døgnet var dette? Hvordan vet du at de sov? Tror du at de ville ha fortalt deg om det hvis de ikke sov?
- Hvis de sov eller ikke var hjemme: Tror du de kunne merke noe dagen etter (for eksempel endret stemning i huset, endret atferd hos foreldre)? Hvor i huset var barna, og hvor foregikk volden? Tegn gjerne kart av hus/leilighet og anslå avstand.

- Hvis barna har sett/hørt voldsepisoder, fortell om hva du vet/tror at barna så/hørte.
  Hvordan er det for deg å vite dette?
  Hvis du må gjette, hva tenker hun/han om deg i slike situasjoner?
  Hva tror du han/hun føler?
  Hva tenker du om deg selv?
  Hva gjør barnet i slike situasjoner?
- Har du snakket med barna om volden?
  Hvis ja, hva sa du?
  Hvordan reagerte de?
  Vet du om den andre forelderen har snakket med barna om volden?
  Vet barna om kontakten med ATV?

Vold mot barn

- Har du brukt vold eller forsøkt å bruke vold mot barnet/barna?
  Hvis ja:
  Hva slags type vold, inkludert "oppdragervold"?
  Beskriv en konkret episode der dette skjedde.
  Hvordan var dette for deg?
  Hvis du må gjette, hva tenker barnet om deg i slike situasjoner?
  Hva føler barnet?
  Hva tenker du om deg selv?
  Hva gjør barnet i slike situasjoner?

Øvrig informasjon:

- Kontakt med barnevern?
- Ved brudd mellom foreldrene:
  Barnefordeling
  Samvær

Hva ser vi etter?

Svarene vurderes ut fra følgende:

- Konkret informasjon
- Innholdsrike versus minimale, stereotype beskrivelser
- Åpenhet for forandring i barnets utvikling over tid. For eksempel i barnets autonomi og forventninger til barnets mestringsnivå ut fra alder.
- Grad av involvering med barnet. Balanserte versus urealistiske eller likegyldige beskrivelser av barnet. Gir forelderen inntrykk av å kjenne barnet?
- Samsvar og sammenheng. Er det som fortelles, lett å følge? Eller avsporer forelderen fra temaene i intervjuet, alternativt blir sint på intervjueren eller gir uttrykk for å ikke like spørsmålene? Gir forelderen motstridende, forvirrede eller bisarre svar?
- Vurdering av sensitivitet. Gir forelderen uttrykk for en naturlig trang til å trøste barnet, viser empatisk anerkjennelse av barnet eller forsert kvalitet over svarene på trøst? Beskriver forelderen seg som lekekamerat eller lærer heller enn omsorgsgiver? Søker forelderen barnet for trøst, enten eksplisitt eller implisitt? Kan forelderen innta barnets perspektiv?
- Aksept av barnet. Blir problemer barnet viser plassert i en kontekst?
  Blir barnets negative affekter akseptert og anerkjent? Blir positive trekk beskrevet som disposisjoner, mens negative beskrives som avhengig av situasjonen? Er det stereotype beskrivelser av barnet, manglende anerkjennelse av negativ affekt overfor barnet, eller blir negativ affekt fra barnet minimalisert eller benektet? Overskygger problemer ved barnet alt i intervjuet, eller kommer de opp på uvanlige steder under samtalen? Viser forelderen forvirring, skuffelse eller at hun/han er brydd over barnet?
- Affektiv tone i beskrivelsene. Grad av glede, sinne, angst. Hvilken affektiv tone er dominerende i foreldrenes representasjon av barnet?

Den første delen av intervjuguiden, frem til spørsmålene om vold, er hentet fra *Working Model of the Child Interview* (Zeanah og Benoit 1995) og COSI (Cooper, Hoffman, Marvin og Powell 1999). *Spørsmålene om vold er utviklet i prosjektet*.

Sjekkliste for informasjonssamtale med mor når barnets far skal gå på fedrekurs.

Informasjonsdel:

- Informasjon om ATV og ATVs foreldrearbeid
- Informasjon om kurstilbudet
- Orientering om taushetsplikten
- Informasjon om barnets rolle i kursopplegget
- Informasjon om samspillobservasjonen
- Innhenting av samtykke til bruk av filmopptak av samspillobservasjonen på kurset
-

Innhenting av informasjon om barnet og barnets livssituasjon i dag

- Informasjon om barnet: navn, alder, kort om utvikling, reaksjoner hos barnet,ressurser.
- Avklare barnets omsorgssituasjon, samvær, utfordringer knyttet til dette
- Hva tenker mor barnet har fått med seg av volden?
- Er volden pågående?
- Reaksjoner hos barnet?
- Har mor snakket med barnet om volden?
- Er eller har barnevernet vært involvert?
- Er eller har andre hjelpere vært involvert?
- Informasjon om mors kontakt med barnets far. Hvordan ser kontakten ut i dag?

Rekruttering til mødrekurs

- Er det aktuelt for mor å delta på mødrekurs?
- Rammer for kurset. Oppmøte, tidspunkt osv.
- Mulighet for et kortvarig samtaletilbud for barna.

Evalueringsskjema

1. **Er det noen øyeblikk fra selve kurset som har betydd spesielt mye for deg?**

2. **Hva var vanskeligst/tøffest for deg av temaene som kurset har tatt opp?**

3. **Tror du barna har merket endringer hos deg etter at kurset startet (og på hvilken måte)?**

4. **Har du merket endringer hos barna etter at kurset startet?**

5. **Er det noe av det du har lært, som du kommer til å bruke videre om en måned? Om et år?**

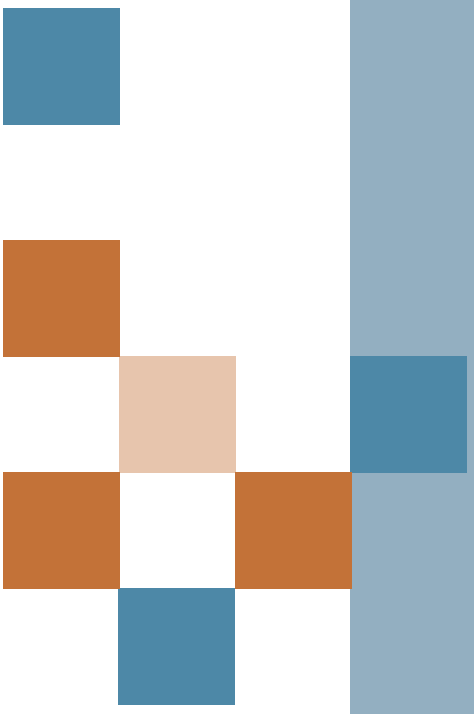

Alternativ til VOLD

GjensidigeStiftelsen

Design: k2design